

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ЦЕНТР
ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ,
ТЕХНІКИ ТА МАТЕРІАЛІВ

БЕЗПЕКА ТА НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ

ВИПУСК 3(15)2006

КИЇВ 2006

Шановний читачу!

Події початку червня в Криму навколо прибуття вантажного судна Advantage з американськими військовиками, які мали допомогти обладнати полігон під Старим Кримом для проведення спільних військових навчань, засвідчили безпорадність центральної та місцевої влади щодо спроможності протистояти спецопераціям, ініційованим північною сусідкою та маргінальними політичними силами України. Хвиля заяв місцевих органів влади щодо територій без НАТО набула характеру епідемії. Відверта брехня та перекручування окремими політиками фактів щодо взаємовідносин колишніх урядів України з цією євроатлантичною структурою стали нормою в інформаційному просторі нашої держави. Адекватні дії української влади та коментар щодо подій у Криму ми побачили й почули тільки після термінового розгляду питання на відповідному засіданні РНБОУ, організованому виконувачем обов'язків Секретаря РНБОУ В. Горбуліним.

Разом з тим для всіх здорових політичних сил зрозуміло, що тільки тісна співпраця з НАТО та входження нашої держави до цієї організації як повноправного члена зробить політичний суверенітет України по-справжньому незворотним і покладе край традиційним “неоімперським” намаганням Росії хазяйнувати на українській території та в українському інформаційному просторі.

В цьому номері редакція пропонує Вашій увазі матеріали, які, сподіваємося, допоможуть розвіяти міфи та зламати агресивно насаджувані стереотипи щодо негативних наслідків вступу України до НАТО в геополітичному аспекті, для її оборонно-промислового комплексу та економіки загалом.

Концептуальна стаття В. Горбуліна торкається основ і стратегії національної безпеки України в сучасних умовах. У ній автор аналізує виклики та

загрози національній безпеці нашої держави, аргументовано доводить необхідність для України послідовно продовжувати визначений раніше курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

У двох інших статтях, на підставі аналізу досвіду входження до НАТО східноєвропейських держав, здійснено спроби спрогнозувати майбутнє оборонно-промислового комплексу України за умови її інтеграції до цієї організації. На нашу думку, показовим є те, що незалежні погляди на цю проблему і висновки обох авторів – представників МЗС України та неурядового аналітичного центру – майже збігаються.

Сподіваємось, що публікації цього номера будуть посильним внеском в оздоровлення ситуації навколо теми “Україна – НАТО”.

Головний редактор Ольга Кошарна

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ І ВИКЛИКИ

Володимир Горбулін

ВПЛИВ НАТО НА ОПК НОВИХ ЧЛЕНІВ

Олег Мяльниця, Наталя Мельник

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОПК УКРАЇНИ ТА ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Валентин Бадрак

ЗАХОДИ ЗМІЦНЕННЯ ДОВІРИ ТА ПОГЛИБЛЕННЯ СПІВПРАЦІ

У ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЧОРНОМУ МОРІ

У СВІТЛІ НОВИХ ВИКЛИКІВ

Володимир Бєлашов

ЯДЕРНА ТА РАДІАЦІЙНА БЕЗПЕКА

ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ

ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Анатолій Носовський

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ

ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Наталія Грицак

КАЛЕЙДОСКОП

Друга нарада сторін Об'єднаної конвенції відзначила прогрес у підвищенні рівня безпеки поводження з відпрацьованим ядерним паливом та радіоактивними відходами

*Володимир Горбулін,
виконувач обов'язків Секретаря
Ради національної безпеки та оборони України,
радник Президента України*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ЗАГРОЗИ І ВИКЛИКИ

Питання забезпечення національної безпеки держави стали для України особливо гострими й актуальними із другої половини ХХ століття. Виникнення багатопланових, складних проблем становлення державності обумовило необхідність ревізії сталих підходів і стереотипів, у тому числі на користь нетрадиційних рішень. В Україні ще не завершився процес формування загального уявлення про національну безпеку й потребу в ній як в атрибуті зрілих політичних націй і сучасної європейської держави. Недостатня увага до цього питання може виявитися неприпустимою помилкою.

Труднощі періоду становлення

Становлення української державності збіглося в часі зі складними демократичними перетвореннями, формуванням ринкових економічних відносин, нової соціальної структури суспільства з відповідними інтересами й цінностями. Ці реформи посуваються повільно, відстаючи від загальносвітових змін, що спричиняє політичну роздробленість українського суспільства і його відчутне розшарування. Крім того, внутрішній стан України характеризується негативними наслідками довгострокової системної кризи, незавершеним процесом економічних перетворень, а також соціальною та політичною поляризацією суспільства. До цього можна додати, що відсутність чітко сформульованих довгострокових цілей розвитку країни перешкоджає консолідації суспільства, формуванню й реалізації

державної політики у сфері національної безпеки. Доводиться констатувати, що більшість чинних нормативно-правових актів у цій сфері не є актами прямої дії. Нарешті, в самому українському суспільстві триває процес визначення й узгодження національних інтересів, формування нових суспільних відносин, характерних для демократичної правової держави, стабілізації ситуації й створення умов для розвитку. Це спричиняє зміни правового простору, що в сполученні зі зміною державного ладу й геополітичних орієнтирів України розширює уявлення про правову регуляцію національної безпеки держави.

У цьому контексті варто звернути увагу на історичне значення ухваленого базового, системотворчого правового акта – Закону "Про основи національної безпеки України". В ньому, зокрема, передбачено як основні напрями в зовнішньополітичній сфері – забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській і регіональній системах колективної безпеки, членство в Європейському Союзі і НАТО при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, країнами СНД, а також з іншими державами світу.

Принциповим положенням Закону є те, що реформування сектора безпеки має бути продовжене й реалізоване в рамках Стратегії національної безпеки. Стратегія, таким чином, стає інструментарієм для своєчасного виявлення й нейтралізації реальних загроз національним інтересам України, основою для планування скоординованої діяльності всіх органів державної влади. Успішність реформування сектора безпеки багато в чому залежатиме від вироблення єдиного комплексного підходу щодо приведення всіх його складових у відповідність загальноприйнятим європейським нормам і стандартам.

Отже, перша вітчизняна Стратегія національної безпеки за своїми цілями та завданнями має бути не тільки довгостроковою комплексною програмою захисту національних інтересів, а й організаційною основою побудови системи нормативно-правової регуляції з запровадженням визначальних установчих норм забезпечення національної безпеки України.

Про ризики й загрози

В умовах геополітичних перетворень у світі, глобалізації економіки проблема забезпечення безпеки особистості, суспільства й держави охоплює військові, економічні, політичні, соціальні, екологічні, гуманітарні аспекти, а також питання історичної, національної та релігійної ідентичності.

В цілому, до основних проблем, які несуть ризики й загрози національній безпеці України, можна віднести такі.

По-перше – явища, властиві багатьом державам, а саме: боротьба за енергоресурси, техногенні катастрофи, міжнаціональні й міжконфесійні конфлікти, тероризм, наркоторгівля, організована злочинність і корупція, нелегальна міграція, торгівля людьми, демографічні проблеми тощо. Особливу загрозу становлять тенденції консолідації національних і міжнародних злочинних угруповань, об'єднання кримінальної злочинності з націоналістичними й екстремістськими угрупованнями. Активізація терористичної діяльності, яка чимдалі більше набуває глобального характеру, посилює небезпеку для будь-якої окремо взятої країни і пов'язується переважно з міжнаціональними й міжконфесійними конфліктами й сепаратистськими рухами. Терористичні організації перетворилися на інструмент досягнення певних політичних цілей і, дуже часто, високоприбуткового злочинного бізнесу. Повсякчасна загроза міжнародного тероризму трансформувалася в один з основних викликів світовій цивілізації.

По-друге, геополітичне положення України визначає її високу залежність від зовнішніх чинників, які мають суперечливий характер і потребують значних зусиль щодо їхньої гармонізації. Сьогодні основні потенційні загрози Україні на міжнародній арені пов'язані зі спробами економічного, політичного, культурного й інформаційного тиску. Відсутність суспільного консенсусу в ключових стратегічних питаннях державного будівництва, брак належного досвіду у сфері державного управління й, як наслідок, уразливість щодо зовнішнього тиску не дають змоги ефективно реалізовувати зовнішню й внутрішню політику держави. При цьому

тенденції світового суспільно-політичного, військово-політичного й соціально-економічного розвитку генерують численні протиріччя різного характеру як усередині окремих держав, так і між ними, що додатково ускладнює вирішення наявних проблем національної безпеки України.

Спекуляції окремих політичних сил щодо національних, мовних і релігійних питань у сукупності з блокуванням прийняття принципових управлінських рішень у сфері національної безпеки, об'єктивно існуючими економічними диспропорціями розвитку регіонів України призводять до небезпечних тенденцій міжрегіонального відчуження й формування потенційних загроз цілісності держави. Політичні ігри навколо "федералізму", які відбувалися протягом обох минулих виборчих кампаній, не залишилися без наслідків.

Ці тенденції не сприяють скоординованим та оперативним діям органів державної влади, спрямованим на послаблення й нейтралізацію економічних, політичних, інформаційних та інших викликів національній безпеці. І хоча українська нація зберігає самоідентичність, цілісність і можливість подальшого розвитку, а масштаби зазначених викликів мають певний локальний вимір, не враховувати наявних ризиків – вкрай небезпечно.

Що ж до воєнних ризиків, то проведені оцінки свідчать про відсутність прямої воєнної загрози Україні у вигляді широкомасштабного застосування проти неї військово-силових заходів якоюсь окремою державою або коаліцією держав. Водночас потенційними джерелами воєнних загроз залишаються радикальні ісламістські течії в країнах мусульманського світу, які намагаються поширити свій вплив на Україну, негативні наслідки збройних конфліктів поблизу українських кордонів, небезпека здійснення терактів проти України, потенційні територіальні претензії з боку окремих сусідніх країн.

У пошуках нетрадиційних рішень

Шлях подолання труднощів трансформаційних процесів в Україні, які виокремлюються в низку проблем забезпечення її безпеки, лежить через

створення високої конкурентоспроможності економіки країни, підвищення її обороноздатності, зростання добробуту населення, розвиток української політичної нації та набуття Україною належного статусу в системі міжнародних відносин.

Без чіткого розуміння національних цінностей, які формують правову, моральну й філософську основу забезпечення перспектив розвитку України, неможливо досягнути національні інтереси, а відповідно – матеріальні й духовні потреби населення як цілісного соціального суспільства, активну участь держави в подіях світового рівня. Через призму чіткого розуміння фундаментальних цінностей, їхньої реалізації й захисту, мають визначатися стратегічні цілі й реалізовуватися політика національної безпеки.

За своєю природою система українських національних цінностей є європейською. Звідси і єдність у підходах щодо забезпечення національної безпеки.

Україна не може триматися осторонь від вирішення гострих проблем як на власній території, так і за її кордонами. Багатовекторність і позаблоковість, які були у свій час основою зовнішньої політики нашої держави й забезпечували її ствердження як самостійного суб'єкта міжнародних відносин, на сучасному етапі втрачають свою ефективність. Такий статус не має нічого спільного з характерними для Європи формами нейтралітету. Нейтральні європейські країни набули свого статусу насамперед завдяки довгостроковій традиції, а не швидким процедурам. Україна не має ні процедур набуття нейтралітету, ні традицій його дотримання.

Гарантії безпеки, надані Україні провідними країнами світу й міжнародними організаціями, поза сумнівом, відіграли свою позитивну роль у становленні України як незалежної держави, проте на сучасному етапі вони вже не можуть розглядатися як достатні для вирішення проблем забезпечення зовнішньої безпеки.

Динамічні геополітичні зміни, які відбуваються навколо України, визначили її зовнішньополітичний курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію. Європейський Союз і НАТО є найнадійнішою основою регіональної системи безпеки. Перспективою процесу наближення до європейської системи цінностей має стати формування загального європейського політико-економічного простору, в якому Україна повинна реалізувати свої інтереси. Принципово важливим на цьому шляху є той факт, що Україна має намір не тільки забезпечити власну безпеку, а й зробити свій вагомий внесок у створення загальноєвропейського простору безпеки.

Як будь-який багатогранний процес, реалізація Україною курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію пов'язана з ризиками, для усунення яких українська влада повинна зробити рішучі кроки.

По-перше, це геополітичні ризики й виклики, пов'язані із загостренням політичного суперництва між Заходом в особі НАТО і Сходом в образі Росії за вплив у регіоні Центральної та Східної Європи. Вони проявляються у вигляді окремих заходів політичного, економічного й інформаційного тиску на Україну з боку Російської Федерації.

Мова йде не лише про економічний тиск, зокрема, в енергетичній сфері, про обмеження експорту української сільськогосподарської продукції споживачам Російської Федерації, так звані антидемпінгові обмеження на поставки металевих труб.

Для їхнього усунення було б доцільно забезпечити гармонізацію євроатлантичного та євразійського політичних процесів, розвиток регіональних організацій ГУАМ, ОЧЕС, а також створення єдиного загальноєвропейського економічного простору (Євросоюз – Росія) у межах розвитку зони вільної торгівлі.

Новим викликом, що зачіпає національні інтереси України і на який необхідно реагувати, стала протидія Російської Федерації ініціативам НАТО на периферії зони життєво важливих інтересів блоку. Одним з таких прикладів є активізація діяльності Чорноморського флоту Росії в рамках ініціативи Туреччини

"Чорноморська гармонія" на противагу операції НАТО "Активні зусилля", що фактично веде до витиснення України з кола активних учасників і гарантів регіональної безпеки.

По-друге, це певні соціально-економічні, військово-політичні й військово-технічні ризики, пов'язані з реформуванням сектора безпеки України й упровадженням норм і стандартів Альянсу. Спостерігається тенденція до скорочення військово-технічного співробітництва України з Росією, з ініціативи останньої, як реакція на обраний зовнішньополітичний курс нашої країни.

На жаль, доводиться констатувати, що останні дії керівництва Росії у сфері військово-технічного співробітництва з Україною позначені більше політичним забарвленням, аніж раціональним економічним прагматизмом. Так, російським оборонно-промисловим підприємствам дано тверді вказівки згорнути науково-виробничу й оборонно-промислову кооперацію з підприємствами України. А як заміщення цієї кооперації рекомендовано співробітництво з компаніями ... держав – членів НАТО!

Класичним прикладом може служити спроба розробити конкурентний продукт одному з сучасних ефективних авіадвигунів Д-436, створених у рамках україно-російської кооперації. Ним комплектуються літаки Ту-334, Бе-200 та Ан-148. Альтернативою визначено спільний французько-російський проект двигуна SaM-146 (проекується для російсько-європейського літака RRJ, покликаного не допустити на російський ринок україно-російський Ан-148).

Сьогоднішнє військово-технічне співробітництво України з Російською Федерацією практично є міфом. Реально ми співробітничемо й водночас конкуруємо лише у сфері ремонту (модернізації) застарілих зразків озброєнь виробництва часів СРСР. Виняток становить співробітництво в окремих сучасних ракетно-космічних та авіаційних проектах. Але й їх стає дедалі менше й менше. Тому потрібно шукати "своє обличчя" в новому форматі.

Водночас "погибель українського ОПК" у НАТО – ще один міф, не в останню чергу створений російським політичним істеблїшментом.

По-третє, значним ризиком у площині ціннісних орієнтирів і бажань українського суспільства є наявність внутрішнього опору євроатлантичному курсу України. Несприйняття частиною суспільства та політичної еліти членства в НАТО викликане, насамперед, консервативністю політичних поглядів, уявленням про Північноатлантичний альянс часів "холодної війни", а також побоюванням погіршити відносини з Російською Федерацією. Прискорені темпи інтеграції України в НАТО без чітко окреслених орієнтирів і строків вступу до ЄС також можуть загрожувати внутрішній стабільності й національному консенсусу посиленням поляризації українського суспільства.

Не слід політизувати сам процес набуття членства в НАТО. Розвиток сучасного світу показує, що існуючі кордони не є перешкодою для діяльних міжнародних організацій і структур. До того ж інтеграція реально несе в собі значний потенціал, сприяє безпосередньо або опосередковано розширенню можливостей розвитку економіки й міжнародного співробітництва, створенню сприятливого інвестиційного клімату, розвитку наукоємного високотехнологічного виробництва. Крім того, євроатлантична інтеграція сприяє побудові ефективних збройних сил і всього сектора безпеки, які будуть адекватні наявній і потенційній загрозам, а також збалансовані з фінансовими можливостями держави.

Зрештою, реформування сектора національної безпеки України – це одна з ключових умов євроатлантичної інтеграції, вагомий чинник вирішення життєво важливих питань для нашої країни, забезпечення її національних інтересів при одночасному усуненні реальних та потенційних ризиків і загроз.

Вирішення спектра проблем зовнішньої та внутрішньої політики у сфері безпеки передбачає, крім політичної волі, проведення економічної реформи й реформи воєнної організації держави та правоохоронних органів, узгодження фундаментальних основ правової регламентації різноманітних складових національної безпеки, у тому числі перебудову громадянського суспільства, зміцнення демократичних інституцій, забезпечення прав і свобод.

Державна політика національної безпеки тільки тоді може вважатися ефективною, коли в досить короткі історичні строки дасть змогу закріпити у свідомості суспільства ідеї стабільного демократичного розвитку як основи забезпечення консенсусу щодо принципових питань державного будівництва та ствердити ідентичність України як європейської демократичної держави. При цьому, поза будь-яким сумнівом, політика національної безпеки має бути спрямована, насамперед, на забезпечення геополітичних інтересів кожного громадянина України, політичної незалежності й стабільності держави, прогресивного соціально-економічного розвитку суспільства.

*Олег Мьяльниця,**Наталія Мельник,**Міністерство закордонних справ України*

Вплив НАТО на ОПК нових членів

Гучні промови і заяви деяких захисників національних інтересів України щодо неминучої загибелі її оборонної промисловості зі вступом до НАТО спонукають проаналізувати реальний стан справ у оборонно-промислових комплексах держав останніх хвиль розширення НАТО, а також наслідки їхньої інтеграції до оборонної системи Північноатлантичного альянсу.

Сучасні тенденції розвитку ОПК

Причини загального скорочення обсягу виробництва в ОПК зазначених країн обумовлені як політичними (завершення протистояння часів холодної війни; глобалізація в усіх сферах життя), так і суто економічними аспектами їхньої діяльності.

Зменшення ринку озброєнь загостило внутрішню конкуренцію між оборонно-промисловими корпораціями та спровокувало їх до масштабних реорганізаційних заходів, спрямованих на підвищення ефективності та рентабельності виробництва. Водночас важливим елементом реагування ОПК на скорочення ринку стало зосередження уваги на впровадженні нових технологій шляхом практичного об'єднання науково-технічних розробок та виробництва.

У цьому контексті ситуація для європейських виробників ускладнюється нерівномірністю національних витрат на проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) в оборонній галузі, що обумовлено неоднорідністю економічного стану країн Західної, Південної та Східної Європи.

Це спонукає країни до ретельного пошуку відповідної позиції національних структур ОПК у процесі глобалізації, у т.ч. через розвиток кооперації.

При цьому слід ураховувати, що основним принципом інтеграції оборонної промисловості країн НАТО та ЄС є справедливий оборот (товарооборот), згідно з яким частка участі підприємств кожної країни в загальному виробництві має дорівнювати обсягу продукції відповідно до державного замовлення цієї країни. Посередниками між консолідованими замовниками і консолідованими виробниками виступають структури, створені в рамках НАТО та ЄС.

Десять країн, що приєдналися до НАТО протягом 1999–2004 рр., безумовно мають свої національні особливості в діяльності ОПК. Однак, узагальнюючи досвід функціонування їхніх ОПК в сучасних умовах, можливо означити характерну для всіх країн проблематику, яка пов'язана з **необхідністю поліпшувати економічний стан та розвивати технології відповідно до західних стандартів.**

За рівнем потенціалу національного оборонно-промислового комплексу країни, які нещодавно приєдналися до НАТО, можуть бути умовно поділені на три групи.

Польща, Угорщина, Чехія та Румунія, за своїми розмірами, розвиненістю оборонного та економічного потенціалу, в т.ч. у сфері оборонної промисловості, можуть бути віднесені до першої групи країн.

Словенія, Словаччина та Болгарія характеризуються менш розвинутою оборонно-промисловою інфраструктурою, тому можуть бути включені до другої групи країн.

Країни Балтії (Естонія, Литва, Латвія), де система оборонно-промислового комплексу розвинута найменше або й взагалі відсутня, формують третю групу.

Такий розподіл, ураховуючи для можливого порівняння потенціал України, дає змогу зробити висновок, що найбільшій уваги заслуговує вивчення досвіду країн саме першої групи.

Перша група країн (Польща, Угорщина, Чехія, Румунія)

Загальною особливістю процесів реструктуризації ОПК країн цієї групи стала їхня відповідність змінам, що їх зазнають військові бюджети, та зумовленість необхідністю переорієнтувати виробництво на випуск продукції за новими стандартами, яка була б здатна конкурувати на європейських ринках озброєння.

Реструктуризація ОПК Польщі, який забезпечував 70–80% потреб національної армії, здійснювалася поетапно – шляхом приватизації та комерціалізації оборонних підприємств і організацій, підвищення їх технологічного рівня та створення галузевих промислово-фінансових груп (холдингових компаній) (Табл.1). Найвпливовіші з них – *Bumar* (спеціалізація – бронетанкова техніка, боєприпаси та ракети) та Агенція розвитку промисловості (*Agencja Rozwoju Przemyslu – ARP*), що спеціалізується на авіаційній техніці. На цей час розглядається можливість створити третю промислово-фінансову групу, яка буде опікуватися засобами радіоелектроніки, зв'язку, радіолокації тощо.

ОПК Польщі, що був сформований згідно з потребами Організації Варшавського Договору, після системних змін, пов'язаних з його розпадом та вступом країни до НАТО, до цього часу переживає період складних структурних перетворень, спричинених новими вимогами.

На цьому етапі польський ОПК складається з 69 об'єктів – 39 виробничих і 3 комерційних компаній, 12 державних підприємств, а також 15 науково-дослідних установ. Водночас триває активна трансформація галузі, пов'язана з банкрутством деяких компаній, їх плановою ліквідацією чи перепрофілюванням.

Основні структурні зміни в польському ОПК було здійснено впродовж 2002–2005 рр. у рамках затвердженої у 2002 р. постановою Ради Міністрів РП "Стратегії структурних змін промислового оборонного потенціалу на 2002 – 2005 рр.". Разом з тим плановий показник витрат РП на оборону має тенденцію до постійного зростання: у 2004 р. він становив приблизно 16,25 млрд. злотих (4,06 млрд. дол. США), що на 3,7% більше, ніж у 2003 р. Значно зросли витрати на модернізацію,

які становили 16% оборонного бюджету. У 2003 р. цей показник дорівнював 14,6%, а в 2002 р. – 12,7%.

На цьому етапі відбувається реалізація "Плану технічної модернізації Збройних сил РП в 2005–2010 рр.", виконання "Графіка реалізації завдань Збройних сил НАТО і довготермінових вимог до Республіки Польща", а також зобов'язань, визначених у раніше підписаних довгострокових угодах.

Наразі польські експерти прогнозують, що до 2008 р. загальна вартість оборонних замовлень, розміщених у двох інтегрованих групах, перевищить 2 млрд. дол. США. Ще 1 млрд. дол. США надійде від реалізації експортних контрактів (головним чином з Індією, Малайзією, Індонезією та Венесуелою, які зацікавлені у придбанні машин технічної підтримки, танків РТ-91, радарних систем, середніх транспортних літаків і боєприпасів). У Міністерстві економіки вважають, що прямі інвестиції у вигляді замовлень на продукцію та послуги, включаючи угоди про субпідряди й інвестиції, пов'язані з одержанням технологій і проведенням навчань, становитимуть ще 2 млрд. дол. США впродовж 10 наступних років.

Аналіз матеріалів стосовно ОПК **Чеської Республіки** свідчить, що саме намір вступити до НАТО дав поштовх до розвитку інтенсивних процесів інтеграції та глибинної приватизації оборонної промисловості Чехії. В результаті більшість оборонних підприємств та організацій була приватизована, у т.ч. із залученням іноземного капіталу. Винятком стала низка військових технологічних інститутів та ремонтних заводів Міноборони.

**Динаміка експорту та імпорту озброєння, оборонної техніки, інших
послуг ОПК в ЧР**

за період з 1999 по 2005 р. (в млн. євро):

Рік	1999	2000	2001	2002
Експорт	89,9	86,7	60,5	77
Імпорт	102,3	150,5	113,3	92

Протягом 1993–2001 рр. обсяги експорту зброї знижувались. За інформацією Асоціації оборонної промисловості Чеської Республіки, це пов'язано передусім із докорінною перебудовою галузі, переорієнтацією її на інші ринки збуту та інших партнерів, перехід на стандарти НАТО. Після 2001 р. відбувається поступове нарощування обсягів експорту. Якщо раніше ЧР продавала переважно зброю радянських зразків країнам Африки та Азії, то сьогодні простежується тенденція до експорту нових виробів і технологій з високою часткою доданої вартості, причому третина його припадає на країни ЄС.

У рамках НАТО чеські фірми орієнтуються на виробництво обладнання для хімічного та біологічного захисту, що збігається зі спеціалізацією чеських військових підрозділів у рамках спільної оборони країн Альянсу. Активізація чеської оборонної промисловості в останні роки пов'язується, крім іншого, зі вступом до НАТО нових країн, де чеські фірми мають давні контакти. Найбільшими замовниками чеської оборонної продукції є Словаччина та Польща, до яких експортуються озброєння для літаків та електроніка. Серед країн, що не входять до НАТО, великим замовником є Індія, куди тривалий час поставляються військові вантажівки "Татра". Традиційно значні обсяги має торгівля стрілецькою зброєю.

Слід зазначити, що підприємства чеського ОПК планово не випускають продукції оборонного призначення. Її виробляють малими серіями лише після офіційного укладення відповідного контракту із замовником та отримання

державної ліцензії на право експортувати свій виріб, якщо замовник є іноземною юридичною або фізичною особою.

Угорщина

ОПК Угорщини після її виходу з Організації Варшавського Договору суттєво зменшив свої потужності та обсяги продукції, що було зумовлене зміною оборонної доктрини УР та процесами реформування багатьох сфер суспільства загалом і ЗС зокрема.

З середини 90-х рр. спостерігалася тенденція до поновлення діяльності деяких конкурентоспроможних сфер ОПК, попит на продукцію яких відображав реальні потреби держави та міжнародного ринку.

Важливим моментом є те, що угорські ЗС і далі широко використовують техніку та види озброєння радянського виробництва, модернізуючи їх на власних підприємствах. Найбільші обсяги виробництва та кількість робочих місць зберігається за підприємствами ОПК, які перебувають у державній власності.

Вступ Угорщини до НАТО створив для її ОПК сталі умови розвитку, який закономірно поступається темпами, що були притаманні ОПК у 80-х рр., але відображає об'єктивний стан речей. Як зазначають угорські експерти, вдалося врятувати ті сектори галузі, які мають реальну цінність для економіки та суспільства.

Друга група країн (Словенія, Словаччина, Болгарія)

Словенія

На сьогодні словенський ОПК є невеликим за обсягом, що пояснюється маленькими розмірами країни і розпадом на початку 90-х рр. минулого століття ОПК колишньої Югославії.

Словенські компанії виробляють у невеликих обсягах таку продукцію оборонного призначення: оптико-електронні пристрої, захисний одяг, шоломи, бронежилети, взуття, тканини, комунікаційні та навчальні пристрої, легкі трьохосні БМП *Valuk* (за ліцензією), вантажівки, тренувальні пристрої.

Головними країнами-імпортерами продукції ОПК зі Словенії протягом останніх років були: Ізраїль, Австрія, Єгипет, Словаччина, Сербія і Чорногорія.

ОПК Словенії опинився в кризовому стані після розпаду СФРЮ. На момент вступу до НАТО словенська військова промисловість фактично вже втратила свою значимість. Вступ РС до НАТО сприяв збільшенню її імпорту продукції новітнього озброєння та обладнання із Франції, Австрії, США, інших країн, але, з іншого боку, словенські виробники отримали також доступ на ринки країн НАТО.

Словаччина

Одним з основних джерел коштів на реалізацію програм реструктуризації ОПК та переозброєння Збройних сил Словацької Республіки є надходження від експорту оборонної продукції. Цим же пояснюється і рішення Уряду Словацької Республіки щодо модернізації деяких систем озброєння та оборонної техніки, з подальшим їх виробництвом та експортом у країни, на які не поширюються ембарго ООН та заборона США.

Динаміку експорту військових товарів і послуг ОПК Словацької Республіки, а також імпорту озброєння, оборонного обладнання та послуг у Словацьку Республіку за період 2000–2005 рр. показано в таблиці.

	2000	2001	2002*	2003	2004	2005*
Експорт	SKK 2,04 млрд. або \$ 45млн.	SKK 4,328 млрд. Або \$ 92 млн.	SKK 1,746 млрд. або \$ 37 млн.	SKK 1,537 млрд. Або \$ 46 млн.	SKK 2,481 млрд. або \$ 77 млн.	SKK 6,35 млрд. або \$ 205 млн.
Імпорт	SKK 0,598 млрд. або \$ 13 млн.	SKK 1,287 млрд. або \$ 27 млн.	SKK 1,038 млрд. або \$ 22 млн.	SKK 2,137 млрд. або \$ 64 млн.	SKK 2,467 млрд. або \$ 76,5 млн.	SKK 3,58 млрд. або \$ 115 млн.

* Розрахункові дані (прим. авт.).

Аналіз даних, наведених у таблиці, показує, що зі вступом Словацької Республіки до НАТО (2004 р.) експорт товарів і послуг оборонного призначення значно зріс, що можна пояснити як розширенням спектра товарів і послуг оборонного призначення, так і розширенням переліку країн за рахунок Польщі, Чехії, Болгарії, Хорватії, Туреччини, Кіпру, Ізраїлю, Індії, Іраку, Єгипту, Алжиру, Буркіна Фасо, КНР.

Що ж до імпорту озброєння, оборонного обладнання та послуг у Словацьку Республіку, то зі вступом країни до НАТО він також достатньо відчутно збільшився, що об'єктивно пояснюється необхідністю переоснастити Збройні сили Словацької Республіки в процесі їх реорганізації та інтеграції до військових структур НАТО, а також потребами в ремонті та модернізації озброєнь та

22

оборонної техніки колишнього радянського виробництва. Імпорт озброєння, оборонного обладнання та послуг в Словацьку Республіку в 2005 р., у порівнянні з 2004 р. (роком вступу до НАТО), також зріс майже в 1,5 разу (в словацьких кронах).

На сьогодні Збройні сили Словацької Республіки оснащені переважно озброєнням та оборонною технікою колишнього радянського та країн колишньої Організації Варшавського Договору виробництва, а також національної та спільної з іншими країнами розробки.

Країни Балтії (Естонія, Литва, Латвія)

Вступ Естонії до НАТО дав їй змогу приєднатися до оборонно-технічних програм, які фінансуються Альянсом. Так, у травні 2004 р. було підписано меморандум про співробітництво між естонською приватною фірмою E-Arsenal та консорціумом оборонних підприємств НАТО TIPS (*Transatlantic Industrial Proposed Solution*) про участь в одному з наймасштабніших проектів НАТО "Око в небі". Естонська фірма отримала можливість узяти участь у виробництві окремих комплектуючих для приладів наземного базування та спеціального програмного забезпечення до них.

Крім того, естонська фірма *Eli Military Simulations* розпочала проектування власного безпілотного літака-розвідника. Раніше вона опікувалася лише створенням електронних систем навчання стрільбі з вогнепальної зброї.

За час, який минув після вступу країни до Північноатлантичного альянсу, Уряду Естонії вдалося зберегти високі темпи економічного зростання, які за 11 місяців 2005 р. сягнули 10% (у 2004 р. – 8,3%). Помітними були успіхи у зниженні рівня безробіття до 7%, що вдвічі менше, ніж 5 років тому. ВВП Естонії зріс на 5,9% (у 2006 р. очікується його зростання на 6,2%). Спостерігалось зростання обсягів експорту на рівні 20,7%, та імпорту – до 21%. Досягнуто позитивних результатів виконання бюджету 2005 р. із профіцитом у 4 млрд. крон (310 млн. дол. США).

Отже, приклад Естонської Республіки спростовує інформацію про нібито фатальні наслідки для її ОПК після вступу країни до НАТО.

Литва

До свого вступу до НАТО Литва робила ставку на отримання озброєння та оборонної техніки від країн НАТО та країн Північної Європи як гуманітарної допомоги або купувала за символічну ціну військову техніку, яка вже була у використанні.

Сьогодні в Литві діє близько 16 підприємств, діяльність яких пов'язана з оборонною промисловістю. Вони виробляють, зокрема, засоби забезпечення військовослужбовців (обмундирування, продовольчі товари), транспортні засоби, телекомунікаційні й інформаційні технології, набої та зброю.

Членство в НАТО стимулює економічний розвиток Литви і гарантує іноземним інвесторам захист їхніх інвестицій.

За великим рахунком, лише приєднання групи згаданих країн до Альянсу відкрило для їхніх національних ОПК нові можливості щодо залучення іноземних інвестицій та проведення модернізації і диверсифікації виробництва. Мало того, започаткування спільних проектів дало змогу мінімізувати витрати національних бюджетів на розробку та виробництво оборонної продукції, підвищити рівень координації виробничої діяльності, спростити систему управління оборонними підприємствами.

Дані, наведені в Табл.2, свідчать, що завдяки інтеграційним процесам ОПК Чехії, Польщі, Румунії та Угорщини вже через 3-4 роки після вступу цих країн до НАТО вдалося вийти з глибокої системної кризи виробництва та забезпечити динамічне зростання прибутків від експорту ОВТ.

Наприклад, у 2000 р. обсяги експорту озброєнь, оборонного обладнання та послуг Чехії становили 78 млн. дол. США, а вже у 2003 р. цей показник становив 85 млн. дол. США. Відповідно у Польщі цей показник за той самий період зріс з 49 до 96 млн. дол. США, а в Румунії – з 3 до 22 млн. дол. США.

Сьогодні нові члени НАТО зосереджують свої зусилля на закупівлі нових та модернізації наявних інформаційних та комунікаційних систем, на розвитку оборонно-повітряних сил та засобів ППО, всебічному забезпеченні сил швидкого реагування. Оборонно-технічне співробітництво в рамках НАТО всіляко сприяє досягненню визначеної мети стосовно модернізації національних збройних сил.

Зокрема, *Болгарія* планує розвивати національні системи ППО та авіацію в тісній кооперації з провідними виробниками США, в галузі зв'язку – у взаємодії з італійськими виробниками, а в суднобудуванні та автомобілебудуванні – з ФРН.

Чехія завершує введення в дію трикоординатних радарів великої дальності в рамках інтеграції до об'єднаної системи ППО НАТО, а розвиток свого авіаційного парку пов'язує з постановкою на озброєння винищувачів „Гріпен” (JAS 39 C/D). Протягом 2004–2014 рр., для заміни застарілих літаків радянського виробництва, ВПС Чехії отримують 14 літаків шведського виробництва, які повністю відповідають стандартам НАТО. Вартість контракту становить 645 млн. євро, які розподілено на десять частин, що мають сплачуватися щорічно.

За умовами контракту, перші літаки були поставлені чеським військово-повітряним силам уже в листопаді 2004 року, а підготовку пілотів та обслуговування розпочато одразу після його підписання.

Польща зосереджує зусилля на виконанні спільних з ФРН оборонно-технічних проектів щодо розробки та випуску бойових броньованих машин, модернізації танків та винищувачів, з Норвегією – щодо використання підводних човнів. Для оновлення парку ВПС Польща придбала американські багатоцільові літаки F-16 на умовах інвестування Сполученими Штатами в польську економіку близько 10 млрд. дол. США. Половину цих інвестицій буде направлено на розвиток оборонної промисловості держави.

Таким чином, необхідно зазначити, що після вступу до Альянсу нових членів, їхні оборонно-промислові комплекси не тільки не втратили власних оборонних потужностей, а навпаки – процес інтеграції до структур НАТО став потужним каталізатором подолання системної кризи в розвитку ОПК.

Аналіз досвіду реструктуризації ОПК нових членів Альянсу показує, що для забезпечення успіху **потрібні**:

1) законодавча база, що створює правове поле для ефективного реформування ОПК, у т.ч. забезпечення державного контролю за сферами діяльності оборонної промисловості, для виконання бюджетних зобов'язань за державним оборонним замовленням, економічного стимулювання оборонних підприємств та організацій тощо;

2) державна фінансова підтримка процесів реструктуризації ОПК;

3) підвищення рівня інтеграційних процесів за рахунок налагодження кооперації в науково-технічній та виробничій сферах із провідними виробниками ОВТ;

4) підвищення рівня міждержавних угод у сфері ВТС щодо реалізації спільних програм із переозброєння національних ЗС з використанням можливостей міждержавної інтеграції оборонних підприємств.

Фінансові підсумки діяльності польських підприємств ОПК
(з розбивкою за основними групами)

	Продаж (млн. злотих)		Кількість робочих місць		Прибуток (млн. злотих)	
	2004	2003	2004	2003	2004	2003
Група ARP*	692,16	502,28	5420	5424	-	-
					59,64	185,86
PZLSwidnik	237,95	189,56	2757	2505	6,99	14,12
PZLwMielcu	159,05	119,64	1521	1603	-	-11,41
					24,59	
Radmor	75,58	66,19	411	413	1,04	0,99
PZLHydral	34,65	37,11	643	817	-	-
					48,15	196,47
Група Bumar*	1 475,30	1 243,59	4750	4970	29,42	12,01
CNPEPRadwar	134,82	145,33	1290	1420	7,26	2,28
Dezamet	70,04	66,03	535	525	5,82	3,04
PSOMaskpol	65,29	48,33	528	514	8,80	6,18
PCO	50,73	42,83	411	481	4,30	- 1,97
ZMTarnow	47,74	40,94	865	872	1,40	1,63
ZPSPionki	28,61	27,64	205	250	- 1,46	- 2,19
FBLucznic	28,04	30,56	264	267	1,33	0,01
PZLWarszawall	22,07	25,95	344	383	1,67	1,83
Підприємства поза групами (з наявністю державного капіталу)						
HSW	331,11	361,90	1228	2755	-	-
					32,38	196,84
FLTKrasnik	316,11	263,29	2844	2757	4,38	13,69
Bumar Labedy	213,19	255,0	753	897	11,77	
ZTS Nitron	191,47	155,40	1,65	1,23	1067	1097

SSRGryfia	172,88	150,45	1230	1252	- 12,59	- 0,88
ZMMesko	140,80	160,24	1555	1628	0,07	0,01
ZTS Erg-Bieruri	113,60	107,18	0,00	0,45	627	629
Stocznia Remontowa Nauta	87,12	65,43	355	623	6,19	- 4,93
Morska Stocznia Remontowa	64,80	52,82	488	478	2,16	1,37
WSK PZL Kalisz	63,89	61,38	1030	1076	- 1,86	- 4,73
StomilPoznari	53,63	43,68	161	185	0,90	0,65
BZEBelma	22,55	17,99	238	234	1,05	0,02
ZSPNiewiadow	10,55	7,26	118	112	- 0,25	0,16
ZEWarel	2,31	6,85	100	131	2,54	0,25
Приватні підприємства						
DGT	80,4	53,8	122	233	0,75	
Transbit	31,34	23,22	90	78	14,49	8,24
Lubawa		20,53		196		
WBElectronis	21,80	20,27	39	33	4,02	2,46
Kupczak Products	10,59	4,53	104	102	0,45	0,35
PBPEnamor	9,36	8,60	50	49	0,29	0,05
Prexer	9,32	7,34	125	122	0,52	0,28
Air-Pol	6,50	9,40	37	55	1,58	2,90

Динаміка експорту озброєнь, оборонного обладнання,
послуг тощо за період з 1999 по 2004 р. (млн. дол.)

Країна	Загальне світове місце за обсягом експорту		2000	2001	2002	2003	2004	2000–2004
	1999-2003	2000-2004						
Україна	6	6	326	631	255	454	452	2118
Польща	19	16	49	93	43	96	86	367
Чехія	17	17	78	89	71	85	-	323
Словаччина	18	22	83	89	47	-	-	219
Болгарія	23	31	2	4	32	48	-	86
Румунія	36	43	3	-	-	22	-	25
Литва	54	55	-	-	3	-	-	3

Динаміка імпорту озброєнь, оборонного обладнання,
послуг тощо за період з 1999 по 2004 р. (млн. дол.)

Країна	Загальне світове місце за обсягом імпорту		2000	2001	2002	2003	2004	2000–2004
	1999-2003	2000-2004						
Польща	27	21	136	68	274	402	256	1136
Румунія	70	48	20	21	16	18	276	351
Чехія	63	58	18	27	32	111	18	206
Словенія	75	74	-	55	1	14	14	84
Латвія	83	82	3	13	3	27	14	60
Литва	91	83	4	15	7	-	31	57
Естонія	89	90	26	-	1	15	5	47
Словаччина	92	97	3	-	27	-	-	30
Україна	140	98	-	-	-	-	29	29
Болгарія	117	110	-	-	-	2	12	14

Валентин Бадрак,

Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОПК УКРАЇНИ ТА ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Військово-технічне співробітництво (ВТС) на сучасному етапі розвитку України залишається сферою найбільших протиріч зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності України. Як сфера зусиль України на зовнішньополітичній арені, яка прямо впливає на життєдіяльність і функціонування національного оборонно-промислового комплексу (ОПК), ВТС заслуговує на особливу увагу в той час, коли Українська держава остаточно визначилася зі своїм зовнішньополітичним курсом та оголосила про наміри інтегруватися в євроатлантичні структури, а саме в НАТО та ЄС.

В Україні існує і певною мірою прогресує думка, що набуття Україною членства в НАТО суперечитиме розвитку національного оборонно-промислового комплексу. Водночас її поява є прямим наслідком вузького розуміння ВТС – переважно з акцентом на продажі військової техніки за кордон. Щоб визначити реальні ризики для українського оборонно-промислового сектора, розглянемо детальніше низку чинників, що негативно впливають на його розвиток та обмежують можливості взаємодії з західними виробниками озброєнь та військової техніки (ОВТ).

Серед загальновідомих проблем, які неодноразово потрапляли до сфери уваги засобів масової інформації, найчастіше називають історичну самоізолюваність українського ОПК в межах замкнених циклів виробництва озброєнь, переважно експортну орієнтацію оборонних виробництв та

виснаженість виробничих фондів. Справді, з одного боку, ОПК України за масштабами набагато перевищує виробничі потужності будь-якої країни Центральної та Східної Європи, що вже приєдналася до Північноатлантичного альянсу. Тому формальне порівняння і навіть деякі уроки східноєвропейських колег можуть виявитися неприйнятними для України. З іншого боку, часто великі підприємства (наприклад, Танкобудівний завод ім. Малишева, розрахований на виробництво 800–1000 танків щорічно) залишаються не реструктуризованими, не акціонованими і, переважно, у власності держави. До того ж визначальним нюансом роботи ОПК є спеціалізація на постачанні комплектуючих до озброєнь, що їх виробляють підприємства РФ. За умов, коли Україна виробляє лише 4–8% кінцевої оборонної продукції, вона зазнає неабиякої залежності в оборонно-промисловій сфері. Це – ключові проблеми, але на другому плані є ціла низка й інших, таких як кадрове забезпечення оборонних підприємств, підтримка фундаментальних та прикладних досліджень оборонної науки, створення інтегрованих структур, захист інтелектуальної власності на розробки військового та подвійного призначення, впровадження технологій у виробництво та багато інших.

Зупинимось на проблемах першого порядку, вирішення яких можливе, доцільне і може змінити стан розвитку ОПК. На думку спеціалістів Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння, загрозою номер один залишається фактична відсутність внутрішнього ринку продукції та послуг військового і спеціального призначення. Саме тому національний ОПК орієнтується головним чином на експорт. Наростання цієї загрози протягом останнього десятиліття вже призвів до часткової втрати національною армією здатності виконувати свою головну функцію – функцію інституту стримування. Досі розвиток озброєння національних силових структур, і насамперед Збройних сил України, не потрапив до списку пріоритетів. А заява глави держави про те, що Міністерство оборони у 2006 р. отримає статус замовника озброєнь та військової техніки відповідає дійсності лише умовно. Навіть побіжний огляд статей оборонного бюджету-2006 та аналіз планів на наступний рік свідчить не тільки про обмеженість

можливостей щодо замовлень, а й про наявність дисбалансу витрат на закупівлю ОВТ, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Так, закупівля кількох десятків танків із одночасним плануванням провести лише фрагментарну модернізацію зенітно-ракетного комплексу (ЗРК) С-300 і відсутність модернізації бойових авіаційних комплексів є, на наш погляд, явним перекосом, навіть у разі підтримки національних виробників. Але головною перепорою для військово-технічного співробітництва України з країнами Європи стає відсутність ринку.

Коли директорат оборонних підприємств каже про побоювання просування НАТО на Схід і набуття Україною членства в цій організації, головним аргументом висувається відсутність на Заході ринку для українського ОПК. Справді, протягом останнього десятиліття можна пригадати лише кілька дрібних проектів за участю України. Зокрема, українські проектанти кораблів у другій половині 90-х узяли участь у дослідженнях щодо створення фрегата нового покоління для НАТО, а нині представники космічної галузі беруть участь у створенні європейського ракетносія Vega. Існує й невеликий за обсягом проект спільної з західними розробниками модернізації системи озброєнь. Однак це поодинокі приклади, де немає значних перспектив для розвитку. Були заяви про наміри західного капіталу взяти участь у приватизації українських оборонних підприємств, але реальних проектів започатковано не було. Мали місце й проекти технічної підтримки – на кшталт знищення балістичних ракет, окремих видів застарілих озброєнь та утилізації мін, надання допомоги в започаткуванні конверсійних проектів на деяких українських заводах. Але спрямованість проектів не передбачала розвитку конкретних сегментів ОПК, тому побоювання керівників ОПК цілком природне.

З проблемою відсутності ринку тісно пов'язана проблема тривалої закритості, замкненості внутрішнього ринку продукції і послуг військового та спеціального призначення, внаслідок чого Україна позбавлена можливості брати участь у міжнародній кооперації зі створення та виробництва озброєнь і військової техніки. Це суттєво ускладнює розвиток військово-технічного співробітництва України з країнами Північноатлантичного альянсу, а за деякими напрямками

унеможливлює його. Можна згадати, що підприємства ОПК Південноафриканської Республіки беруть участь у кооперації зі створення високоточних засобів ураження для країн НАТО. Підкреслюю, йдеться не про продаж техніки, як це намагалися зробити з Ан-70, а про частку виробництва і для власної армії.

Мало того, досвід держав Центральної та Східної Європи, зокрема суттєве збільшення Польщею та Чехією експорту зброї, показує, що імпорт західних технологій може себе виправдати.

Водночас відкриття внутрішнього ринку ОВТ та організація прозорих тендерів може суттєво змінити ситуацію, а саме дати можливість розгорнути військово-технічне співробітництво з західними компаніями, започаткувати обмін технологіями та оздоровити виробництво. Не кажучи вже про те, що це вкрай потрібно національній армії для відновлення її функцій. Проте для реалізації такої політики українська законодавча влада повинна оперативно розробити й без зволікань ухвалити відповідні нормативно-правові акти. Зокрема, в той час, коли переважна більшість європейських країн використовують офсетні схеми, Україна фактично не може реалізовувати такі угоди через провали в національному законодавстві. Ще в 2004 р. було відкрито тендер на придбання сучасних систем зв'язку західного виробництва, що передбачало опанування натовських стандартів через налагодження виробництва з використанням іноземних технологій на території України. Однак з певних причин, у тому числі внаслідок відсутності відповідних законів, цей тендер довелося відкласти до сприятливіших часів. Це класичний приклад, коли внутрішні причини гальмують розгортання проектів співробітництва України з Заходом. Потрібно свідомо відмовитися від думки, що українську продукцію купуватимуть західні держави. Основою для співпраці є спільне вдосконалення наявних систем озброєнь та військової техніки або розробка нових для власних збройних сил із наданням прав усім учасникам використовувати спільні досягнення для реекспорту в треті країни. І лише в деяких випадках, в разі наявності унікальних зразків техніки – здійснювати прямі

поставки країнам НАТО. Як, наприклад, Чехія, яка перетворюється на постачальника систем електронної розвідки „Віра” – аналогів українських „Кольчуг”.

Напряму з розвитком внутрішнього ринку пов'язана і проблема використання оборонного бюджету. Попри важливість подальшого фінансування розпочатих НДДКР та забезпечення всіх видів ЗСУ з урахуванням реалізації експортного потенціалу, має місце певний дисбаланс витрат на закупівлю ОВТ та на НДДКР. Нинішній аналіз дій сусідніх країн і країн НАТО першої хвилі розширення Альянсу свідчить про посилення передусім повітряного (та космічного) складника, і лише після цього – розвідувального (посилення можливостей ведення розвідки та спостереження).

Такі країни, як Польща, Чехія та Угорщина, переозброюють ВПС. У 2005 р. витрати Польщі на переозброєння зросли до 25% оборонного бюджету і сягають 833 млн. дол. Лівова частка коштів іде на оплату поставок та обслуговування кредиту із закупівлі 48 американських літаків-винищувачів F-16 і підготовку інфраструктури для них.

Головна програма Чехії передбачає оплату оренди у Швеції 14 багатоцільових винищувачів JAS-39 Gripen і закупівлю американських протитанкових керованих ракет (ПТКР) Javelin.

Угорщина також ухвалила рішення про оренду шведських літаків Gripen, перші п'ять поставлено навесні 2006 р. Крім того, планується закупити високоточні ракети класу "повітря – повітря" AMRAAM і Sidewinder.

Пріоритетами в переозброєнні турецького військового відомства є закупівля першої партії з 30 ударних вертольотів, спільне з одним з обраних партнерів виробництво танка третього покоління, виробництво на турецьких верфях корветів для ВМС і придбання розвідувального супутника.

Німеччина запланувала три етапи закупівлі сучасних винищувачів Eurofighter: 44, 68 і ще 68 машин – упродовж трьох років. Крім того, в найближчі 8 років уряд ФРН спрямує 886 млн. євро на роботи зі створення нової системи

ППО MEADC, яка призначена для ураження літаків і оперативно-тактичних ракет з радіусом дії до 1000 км.

У Росії пріоритет віддаватиметься ВПС і ППО. У Бюджеті-2006 РФ передбачено кошти на придбання близько 20 винищувачів Су-27 і на модернізацію ще 40–50 машин такого ж типу. Планується також закупити 5-6 зенітних ракетних систем типу С-300 і понад 10 локаторів. Уперше за останні роки чималу частку бюджету спрямовано на розвиток космічної програми (є вимога ввести до ладу не менше ніж 8 нових супутників). Приблизно 450 млн. дол. передбачено для завершення розгортання глобальної навігаційної супутникової системи (ГЛОНАСС). А також закупівля близько 30 ракетних систем типу "Искандер", Міноборони планує поставити на бойове чергування додатково 6–8 міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) "Тополь-М".

Що ж до України, то лише ремонт частини парку МіГ-29 та пристосування радарів заводу "Іскра" до зенітно-ракетних систем С-300 – просто сльози порівняно з тим, що здійснюють сусіди. Дивує, що в бюджеті-2006 не передбачено закупівлі новітніх приладів для посилення можливостей вертольотів Мі-24, що їх здатні запропонувати національні підприємства ОПК. Наприклад, оптико-електронних систем „Адрос” – для захисту повітряних машин від високоточних засобів ураження.

Крім того, витрати країн СНД на переозброєння зростають на 20–30% щороку, а такі країни, як Білорусь і Вірменія, вже розпочали переозброюватися самостійно. (Білорусь отримує російські ЗРС С-300, Вірменія закуповує 10 російських винищувачів Су-30).

Великою проблемою є і той факт, що в бюджеті-2006 України не знайшлося коштів для фінансування перспективних робіт, які суттєво впливатимуть на обороноздатність країни у найближчі 3–5 років. На тлі розпорошення бюджетних видатків через створення надто великого числа пріоритетних напрямів (до того ж МО України вимушене сплачувати борги за розпочаті раніше роботи, значна частина яких уже втратила актуальність) фактично відсутні великі НДДКР з

майбутнім проривним значенням, за винятком створення нової ракети „повітря – повітря” з тепловою головкою самонаведення (проект "Грань"). Який, до речі, так і не почав фінансуватися у поточному році. Загалом було б доцільно зменшити перелік номенклатури старих ОВТ, які Міноборони має намір модернізувати.

За таких умов розробка українського корвета (рішення про що було ухвалене в 2005 р.) є не тільки недоцільною, а й руйнівною для держави. Зокрема, власні потреби України становитимуть 1 корабель на 3–5 років, і Україна не зможе конкурувати на міжнародному ринку за цією номенклатурою озброєнь. Тому величезні витрати на цей проект та вимушену закупівлю у РФ корабельного озброєння (що також означатиме залежність від Росії) є невиправданими й такими, що викликані внутрішніми політичними чинниками.

Враховуючи, що сьогодні наше військове відомство є заручником НДДКР, розпочатих попереднім військовим керівництвом, слід рішуче відмовитися після проведення відповідної ревізії від морально застарілих НДДКР на користь нових, більш перспективних. А державі слід було б компенсувати підприємствам витрати за тими роботами, від продовження яких відмовиться МО України. В іншому разі "шлейф" застарілих НДДКР завадить започаткувати проекти, що позитивно впливатимуть на обороноздатність країни. Таких робіт у 2006 р. не буде взагалі. Наприклад, у Росії давно узгоджуються програми зі створення нових складних озброєнь на три роки. Тобто, відмовляючись від посилення обороноздатності армії, ми відмовляємося від створення перспективи для експорту ОВТ. Тому через 3-4 роки можна прогнозувати спад обсягів експорту і, відповідно, загострення проблем усередині ОПК.

Ще однією серйозною проблемою є відсутність механізму розвитку національних технологій та заохочувального механізму впровадження технологій у виробництво, а також взаємодії з іноземними державами у сфері модернізації та створення нових ОВТ.

Не може не турбувати поглиблення протиріч із Росією, що дасться взнаки згортанням оборонно-промислової кооперації.

Незважаючи на те, що російський імпорт української оборонної продукції та послуг воєнного призначення традиційно перевищував українські закупки в РФ, російська сторона пішла на силове зниження ВТС з Україною. Маючи справу з Росією, завжди незайве пам'ятати, що її інтерес до України зумовлений спочатку великою політикою, а вже потім – економічною вигодою. Ситуація на Кавказі свідчить, що Росія і західний світ ведуть неприховану боротьбу за сфери впливу на території колишнього СРСР. І якщо стосовно впливу нашого північного сусіда на Україну в мирних сферах можна дискутувати, то на обороноздатність України такий вплив сьогодні є глобальним. Разом з енергетичним важелем це явище переросло в потенційну загрозу і не може ігноруватися українською політичною елітою.

Нині лише проект модернізації військово-транспортних літаків "Руслан" до версії Ан-124-300 може нагадувати про потенціал військово-технічного співробітництва, який не реалізовується. Російська Федерація поступово відмовляється від проектів кооперації, створює власні цикли виробництва ОВТ. Так, МБР "Тополь-М" створено без України, а кількість українських підприємств у кооперації зі створення літаків Су-27 та Су-30 зменшилася з 44 наприкінці 1990-х рр. до двох – на початку 2005-го. Мало того, РФ створила власну серійну ракету "повітря – повітря" Р-27, що залишає ДАХК "Артем" без ринку, розпочала виробництво перспективних авіаційних двигунів (наприклад, ВК-2500), малогабаритних двигунів для крилатих ракет, на черзі – виробництво газотурбінних двигунів для кораблів ВМС.

Відмова РФ від проекту Ан-70 свідчить не тільки про продовження такої політики, а й про її певний розвиток. Літак Ан-70 тривалий час розглядався як символ українсько-російської дружби, слов'янської єдності. Вихід Росії із цього проекту є знаковим і має змусити українську владу шукати альтернативних партнерів – як серед країн Південно-Східної Азії та Близького Сходу, так і серед європейських країн та країн СНД.

У цьому контексті заява українського військово-політичного керівництва про рішення модернізувати парк винищувачів викликає сумніви щодо можливості домовитися з російською стороною на правах виняткового партнера, як це було протягом останнього десятиліття. Якщо Україна не почне позиціонувати себе як потенційний покупець російської зброї, їй доведеться модернізувати МіГ-29 самостійно. Таке рішення є революційним, але бойові характеристики повітряних машин можна буде поліпшити лише частково.

Висновки

1. Розвиток оборонно-промислового комплексу залишається однією з серйозних проблем України, яка, крім іншого, напряду пов'язана з відвертим опором частиною українського суспільства євроатлантичної інтеграції. Серед ключових чинників, що негативно впливають на функціонування і розвиток ОПК, – відсутність відповідних рішень української влади, і насамперед рішення про формування внутрішнього ринку ОВТ, неспроможність вирівняти дисбаланс оборонних витрат, неготовність національної законодавчої бази до ВТС з європейськими країнами, відсутність системи просування на ринок і впровадження у виробництво технологій. Вирішення цих питань дасть можливість започаткувати ВТС із західними державами, але не щодо прямих поставок ОВТ, а щодо спільних розробок для власних потреб і потреб третіх країн.

2. На ОПК України та ВТС з іноземними країнами суттєво впливають відносини з РФ. Україна повинна сформулювати нову ідеологію цих відносин, поклавши в її основу комерційний інтерес та економічний ефект і відмовившись від зайвої політизації ВТС та оборонно-промислової кооперації. В забезпеченні потреб власної обороноздатності Україна має позиціонувати себе як покупець російських озброєнь та технологій.

3. Одним з ключових чинників збереження і розвитку ОПК є створення внутрішнього ринку та здійснення замовлень оборонним відомством. При цьому

Україні слід максимально зорієнтувати ОПК відповідно до власних потреб і так само максимально використовувати його можливості в процесі реалізації проектів переозброєння.

*Володимир Белашов,
Директор Департаменту контролю над озброєннями
та військово-технічного співробітництва МЗС України*

ЗАХОДИ ЗМІЦНЕННЯ ДОВІРИ ТА ПОГЛИБЛЕННЯ СПІВПРАЦІ У ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЧОРНОМУ МОРІ У СВІТЛІ НОВИХ ВИКЛИКІВ

Починаючи з кінця 50-х рр., і особливо з часів так званого детанту – політичної розрядки вкрай напруженої на той час міжнародної ситуації, у сфері контролю над озброєннями, роззброєння та заходів зміцнення довіри з'явилася велика кількість юридично або політично зобов'язуючих міжнародних договорів, угод, домовленостей як загального, так і конкретного специфічного характеру. Достатньо згадати хоча б Заключний акт Гельсінкської наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р., низку договорів і угод з питань контролю над озброєннями та роззброєння в галузях ядерної, хімічної та бактеріологічної (біологічної, токсинної) зброї, з різних аспектів звичайних озброєнь, обміну інформацією військового та оборонного характеру тощо.

Ця „хвиля” міжнародних документів у сфері контролю над озброєннями, роззброєння та зміцнення довіри, почавшись зі спроб, більш-менш вдалих, вирішити загальні глобальні та найпекучіші проблеми, на які наразилося міжнародне співтовариство, докотилася з часом і до регіонального рівня.

Одним із таких регіонів, а точніше – субрегіонів, безумовно, була зона Чорного моря. Цей субрегіон більшого Середземноморсько-Чорноморського регіону завжди, із давніх часів, викликав підвищену увагу європейських і північноафриканських країн, а з часом і інших держав світу. Зрозуміло, що „хвиля” узгодження „воєнно-роззбройницьких” позицій заінтересованих держав не могла оминати цей субрегіон.

Потрібно зазначити, що в цьому процесі Україна вела перед. Ще в 1993 р. тодішній Президент України Л. Кравчук висунув запропоновану Міністерством закордонних справ України ініціативу щодо вироблення домовленості, спрямованої на зміцнення довіри у військово-морській діяльності між причорноморськими державами. Це була перша успішна спроба охопити політично зобов'язуючими заходами сферу військово-морської діяльності хоча б на субрегіональному рівні. За цим кроком України, можна сказати, як гриби після дощу, посипалися пропозиції інших чорноморських держав щодо зміцнення безпеки в цьому субрегіоні. Всі вони мали і мають єдину мету – реально посилити взаємодію та практичну співпрацю у сфері безпеки в Чорноморському регіоні.

ДОКУМЕНТ ПРО ЗАХОДИ ЗМІЦНЕННЯ ДОВІРИ ТА БЕЗПЕКИ У ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКІЙ ГАЛУЗІ НА ЧОРНОМУ МОРІ

Ініціатива України щодо вироблення домовленості, спрямованої на зміцнення довіри у військово-морській діяльності між причорноморськими державами, як уже зазначалося, була внесена нашою державою у 1993 р. У зверненні, надісланому учасникам переговорів Президентом України, наголошувалося, що зміцнення довіри і безпеки у військово-морській галузі є тим підґрунтям, на якому має базуватися взаємовигідне співробітництво держав-учасниць в інших сферах.

Протягом 1994–1998 рр. за ініціативою Болгарської Сторони проводилися інтенсивні консультації з вироблення Керівних принципів ведення переговорів. Після тривалих і досить напружених консультацій, у ході яких у складних умовах вдалося узгодити позиції – часом досить різні – України, Болгарії, Грузії, Росії,

Румунії та Туреччини, в лютому 1998 р. було погоджено цей „проміжний” документ. Почалися переговори щодо суті питань, тобто з підготовки тексту відповідного Документа.

Досить серйозною проблемою вже на самому початку переговорів було питання доцільності залучення до них Молдови, на чому наполягала Російська Сторона. Врешті-решт, було вирішено обмежити коло учасників переговорів і самого Документа країнами, що мають безпосередній вихід до Чорного моря та володіють військово-морськими силами, – тобто згаданою шісткою.

Загалом протягом 1998–2001 рр. Було проведено десять раундів переговорів, які проходили часом доволі напружено, що було пов’язано з різними, подекуди протилежними, підходами держав-учасниць як до предмета обговорення, так і до формулювання окремих положень проекту Документа.

1–2 листопада 2001 р. у Відні відбувся десятий раунд переговорів причорноморських держав на експертному рівні, в ході якого делегації шести чорноморських країн-учасниць – України, Болгарії, Грузії, Росії, Румунії та Туреччини погодили проект Документа про заходи зміцнення довіри та безпеки у військово-морській галузі на Чорному морі.

Застосування заходів зміцнення довіри і безпеки (ЗЗДБ) у військово-морської діяльності є принципово новим напрямом взаємодії держав у військово-політичній сфері – хай і в обмеженому субрегіоні. Адже існуючі до цього часу ЗЗДБ стосувалися лише сухопутних, військово-повітряних сил і сил протиповітряної оборони.

На момент переговорів щодо Документа основним зовнішньополітичним пріоритетом Болгарії і Румунії був вступ до НАТО, у зв’язку з чим згадані країни з обережністю сприймали будь-які міжнародні зобов’язання, що могли б у майбутньому завадити або якоюсь мірою обмежити діяльність НАТО в Чорному морі. З іншого боку, Росія в ході переговорів наполягала на необхідності охопити заходами довіри і безпеки військово-морської діяльності також і треті країни.

Іншим важливим чинником, що опосередковано, але відчутно впливав на перебіг подій під час переговорного процесу, була позиція Сполучених Штатів, які спочатку поставилися до ініціативи України з певними застереженнями, вбачаючи в ній, по-перше, можливу загрозу свободі судноплавства для своїх військових кораблів у міжнародних водах, у тому числі на Чорному морі, а по-друге – можливість створення прецеденту щодо здійснення контролю за військово-морською діяльністю та поширення його в майбутньому на інші регіони, що обмежило б оперативні можливості військово-морських сил США.

Українська Сторона як координатор переговорів послідовно вживала заходів для узгодження позицій сторін, пошуку взаємоприйнятних рішень. Зокрема, під час численних дво- і багатосторонніх зустрічей вдалося погодити перелік конкретних ЗЗДБ, визначити їх політично зобов'язуючий характер, переконати партнерів у переговорах, а також США у тому, що ініціатива України жодним чином не спрямована проти третіх країн і не має на меті обмежити застосування загальновизнаних принципів міжнародного морського права, включаючи свободу судноплавства.

Остаточне схвалення Документа відбулося 25 квітня 2002 р. в Києві у формі окремого заходу в рамках роботи шостого засідання Ради міністрів закордонних справ країн – членів Організації чорноморського економічного співробітництва.

Згідно з Документом основними напрямками взаємодії шести причорноморських держав є:

- співробітництво у військово-морській галузі;
- запрошення на військово-морські бази;
- обмін військово-морською інформацією;
- щорічні військово-морські навчання довіри;
- проведення відповідних консультацій.

Імплементация Документа розпочалася з 1 січня 2003 р. У січні та квітні 2003 р. держави – учасниці Документа вперше обмінялися форматами повідомлень з

інформацією про канали зв'язку і про військово-морські сили, які розташовані в зоні застосування Документа.

2 жовтня 2003 р. Кабінет Міністрів України видав розпорядження "Про забезпечення зміцнення довіри та безпеки у військово-морській галузі на Чорному морі" на виконання положень Документа.

Відповідно до цього розпорядження Міністерство оборони України забезпечує виконання положень Документа в частині:

- співробітництва та контактів у військово-морській галузі;
- запрошення на військово-морські бази;
- обміну військово-морською інформацією;
- проведення та участі в щорічних військово-морських навчаннях довіри.

МЗС забезпечує своєчасну передачу форматів підготовлених Міноборони повідомлень у рамках обміну інформацією між державами, що підписали Документ.

Мінтранс, МНС, МВС, СБУ, Адміністрація Держприкордонслужби сприяє виконанню положень Документа в межах своєї компетенції.

8 грудня 2003 р. у Відні під головуванням Болгарської Сторони були проведені перші щорічні консультації експертів причорноморських держав з питань імплементації Документа, під час яких сторони обмінялися інформацією щодо реалізації згаданого Документа впродовж першого року його імплементації, обговорили можливі шляхи вдосконалення обміну даними, які надаються державами-учасницями.

Протягом 2004 р. в рамках Документа відбулося відвідання військово-морської бази "Варна" (Республіка Болгарія), а також перше із щорічних військово-морських навчань – "Галатея–2004".

Під час другого раунду консультацій, який пройшов під головуванням Грузинської Сторони 13 грудня 2004 р. у Відні, було досягнуто практичних домовленостей, спрямованих на вдосконалення процесу імплементації положень Документа.

У 2005 р. щорічне військово-морське навчання довіри "БЛЕКСІ ПАРТНЕРШІП–2005" провела Турецька Сторона.

У жовтні 2005 р. Румунія надіслала запрошення сторонам Документа взяти участь у навчаннях румунських ВМС "ПОНТІКА–2006", запланованих на 31 серпня – 2 вересня 2006 р., а також відвідати військово-морську базу в м. Констанца 3 вересня 2006 р.

Росія запланувала відвідання представниками країн – учасниць Документа її військово-морської бази на Чорному морі в 2007 році, а Україна – в 2009 р.

Таким чином, є всі підстави констатувати, що ініційований Україною в 1993 р. Документ уже повністю довів свою ефективність і практичну користь для його учасників, а отже – став вагомим внеском у зміцнення безпеки та довіри в Чорноморському регіоні, ставши водночас корисним прикладом реалізації заходів зміцнення довіри у військово-морській діяльності. Нині обмін певною інформацією про військово-морські сили, хоч і в меншому, ніж за „нашим” Документом, обсязі, здійснюється в рамках виконання положень Вассенаарської домовленості, якій, до речі, у 2006 р. виповнюється десять років і одним із засновників якої була Україна, а також у рамках Реєстру ООН щодо передач звичайних озброєнь та Документа ОБСЄ "Глобальний обмін воєнною інформацією".

ЧОРНОМОРСЬКА ГРУПА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА – БЛЕКСІФОР

Ідею щодо формування багатонаціонального військово-морського з'єднання за участю причорноморських держав уперше озвучила Турецька Сторона на засіданні Військового комітету за участю начальників генеральних штабів держав – членів НАТО та України в грудні 1997 р. в Брюсселі.

Головними аргументами на користь доцільності створення такого з'єднання на Чорному морі були дедалі більша важливість Чорноморського субрегіону для системи міжнародної безпеки та його сусідство з потенційно нестабільними районами.

На нараді начальників генеральних штабів держав – членів НАТО 6 травня 1998 р. в Брюсселі начальник Генерального штабу Збройних Сил Туреччини заявив про започаткування контактів з метою вивчення можливості створити багатонаціональні сили з підтримання миру і безпеки на Чорному морі.

Під час зустрічі головнокомандувачів ВМС причорноморських держав у Варні 8–11 квітня 1998 р. Туреччина офіційно внесла ініціативу щодо створення на Чорному морі багатонаціонального військово-морського з'єднання "за викликом". Це означає, що виділені країнами-учасницями для участі в цьому підрозділі кораблі та сили постійно перебувають у національному підпорядкуванні, а на період „активації” підрозділу переходять у підпорядкування спільного командування БЛЕКСІФОР.

20–21 жовтня 1998 р. в Анкарі розпочалися консультації експертів уже згадуваних шести чорноморських держав – України, Болгарії, Грузії, Російської Федерації, Румунії та Туреччини. Під час зустрічі був оприлюднений проект концепції створення та діяльності з'єднання і погоджено його назву: БЛЕКСІФОР – Чорноморська група військово-морського співробітництва (*BLACKSEAFOR – Black Sea Naval Cooperation Task Group*). Відповідний лист про наміри був підписаний у Стамбулі повноважними представниками цих шести причорноморських держав 28 червня 2000 р.

Згідно із запропонованою Туреччиною концепцією, з'єднання ВМС держав-учасниць здійснюватимуть: пошуково-рятувальні операції, гуманітарні операції, операції з розмінування, портові візити доброї волі, заходи з метою забезпечення екологічної безпеки.

Крім того, передбачалися регулярні політичні та військово-політичні консультації по лінії зовнішньополітичних відомств та міністерств оборони держав-учасниць.

Протягом 1998–2001 рр. сторони провели десять раундів консультацій на рівні експертів щодо підготовки установчого документа БЛЕКСІФОР.

Угоду про створення Чорноморської групи військово-морського співробітництва було підписано 2 квітня 2001 р. в Стамбулі.

Вона складається з основного тексту та шести додатків, які визначають структуру з'єднання, керівні принципи діяльності його органів, статус сил на територіях держав-учасниць тощо.

Для здійснення управлінських функцій та підвищення рівня сумісності в складі БЛЕКСІФОР кораблів та штабів ВМС причорноморських держав створено відповідні органи управління та систему командування, а саме:

- Комітет командувачів ВМС держав-учасниць;
- Оперативне командування (для складання щорічних планів спільної роботи);
- Тактичне командування на чолі з командувачем БЛЕКСІФОР (для безпосереднього командування та управління групою кораблів);
- Оперативне управління (для здійснення контролю за оперативною діяльністю).

Відразу після підписання Угоди розпочалася практична робота органів БЛЕКСІФОР із вироблення щорічних планів і програм діяльності з'єднання.

До складу з'єднання від шести держав-учасниць входять: есмінець, 4–6 кораблів типу фрегат, корвет (патрульний або сторожовий корабель), амфібійний (десантний) корабель, судно забезпечення (корабель управління).

При цьому, як уже зазначалося, всі кораблі, виділені державами-учасницями до складу БЛЕКСІФОР, залишаються у повному підпорядкуванні своїх держав. У рамках з'єднання вони діють лише в період його активації, але в будь-який момент можуть бути відкликані рішенням військового керівництва своєї держави.

Головним принципом роботи БЛЕКСІФОР є консенсус сторін при ухваленні всіх рішень щодо діяльності з'єднання.

Першою з причорноморських держав ратифікувала Угоду Турецька Республіка (10 серпня 2001 р.).

5 червня 2003 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України №948-IV "Про ратифікацію Угоди про створення Чорноморської Групи Військово-Морського Співробітництва". Угода ратифікована з такою заявою:

"Секретна інформація, обмін якою передбачено статтею XI цієї Угоди, до скасування рішення про віднесення її до державної таємниці, та матеріальні носії такої інформації до їх розсекречення можуть бути передані іноземній державі лише на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмового мотивованого розпорядження Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України".

2 жовтня 2003 р. Посольство України в Туреччині офіційно передало МЗС Турецької Республіки Грамоту про ратифікацію Україною Угоди про БЛЕКСІФОР.

У жовтні 2001 р. була проведена перша активація сил з'єднання, під час якої кораблі БЛЕКСІФОР (від України – тральщик „Черкаси”) здійснили візити до портів шести причорноморських країн, у тому числі м. Одеса. У червні – липні 2002 р. відбулася друга активація сил з'єднання БЛЕКСІФОР, у якій також брав участь корабель управління ВМС ЗС України ("Славутич").

6 серпня 2003 р. на військово-морській базі ВМС Болгарії „Атія” відбулася урочиста церемонія передачі командування БЛЕКСІФОР від України до Болгарії на період третьої активації, у якій брав участь український корвет „Вінниця”.

Згідно з рішенням Комітету командувачів ВМС держав – учасниць БЛЕКСІФОР, ухваленим 6–7 квітня 2004 р. в Тбілісі, четверта активація з'єднання здійснювалася під оперативним командуванням Грузинської Сторони. Україна брала участь у цій активації десантним кораблем „Кіровоград”.

Починаючи з травня 2005 р., командування БЛЕКСІФОР здійснює Румунська Сторона. Після румунів командування БЛЕКСІФОР перейде до Російської Федерації.

Керуючись статтею VI Угоди про створення Чорноморської групи військово-морського співробітництва, Турецька Сторона ініціювала проведення 19 січня 2004 р. в Анкарі перших політичних консультацій спеціальних представників міністрів закордонних справ держав – учасниць БЛЕКСІФОР. У ході консультацій

учасники проаналізували діяльність військово-морського з'єднання за три роки та обговорили його завдання і функції на майбутнє.

7 липня 2004 р. в Москві, за ініціативи Турецької та Російської Сторін відбулися позачергові політичні консультації на рівні заступників міністрів закордонних справ держав-учасниць. Головною темою зазначених консультацій став розгляд можливості розширити перелік завдань БЛЕКСІФОР з метою залучити з'єднання до цілей боротьби з тероризмом, запобігти розповсюдженню ЗМЗ, пов'язаних із нею матеріалів та засобів доставки.

За підсумками московської зустрічі сторони схвалили спільне комюніке, в якому підтверджується згода сторін використовувати потенціал БЛЕКСІФОР для зазначених цілей та висловлюється намір створити спеціальну групу експертів для опрацювання принципів і модальностей можливого виконання з'єднанням нових завдань.

Головним результатом роботи експертів стала підготовка проекту Доповіді спеціальної групи експертів держав – учасниць БЛЕКСІФОР про принципи та модальності використання з'єднання для запобігання терористичним загрозам, розповсюдженню ЗМЗ, пов'язаних із нею матеріалів та засобів доставки, а також додатків до неї – "Оцінка ризиків у регіоні Чорного моря" та проекту спільного Документа "Правові аспекти завдань БЛЕКСІФОР із запобігання загрози тероризму та розповсюдження ЗМЗ, засобів її доставки та відповідних компонентів".

Остаточне схвалення Доповіді та додатка "Оцінка ризиків" відбулося в Києві 31 березня 2005 р. під час других політичних консультацій спеціальних представників міністрів закордонних справ держав – учасниць БЛЕКСІФОР на рівні заступників міністрів.

У ході третіх політичних консультацій, які відбулися в Тбілісі 15 грудня 2005 р., держави-учасниці ухвалили документ "Правові аспекти".

Наразі триває робота над осучасненням мандата БЛЕКСІФОР з метою його адаптації до нових викликів, зокрема в боротьбі проти тероризму, та щодо

узгодження дій з діяльністю та операціями інших організацій, у тому числі з операцією НАТО/ПЗМ у Середземному морі „Активні зусилля” (*Active Endeavor*).

ЧОРНОМОРСЬКА ІНІЦІАТИВА З БЕЗПЕКИ КОРДОНІВ

У 2004 р. Румунія запропонувала започаткувати на Чорному морі взаємодію в питаннях протидії загрозі розповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки та відповідних матеріалів. Основна ідея ініціативи полягає у посиленні контролю за перевезеннями вантажів на морських кордонах держав-учасниць, в узгодженні процедур такого контролю, розробці механізмів обміну відповідною інформацією і досвідом, що, зрештою, відповідає її назві – Чорноморська ініціатива з безпеки кордонів – ЧІБК (*Black Sea Border Security Initiative – BSBSI*).

За задумом Румунської Сторони, її реалізація має базуватися на ефективній діяльності систем експортного контролю держав-учасниць у галузі ЗМЗ, вдосконаленні нормативної-правової бази, координації політики і практичних дій причорноморських держав у питаннях нерозповсюдження та боротьби з тероризмом. Ініціатива розглядається як превентивний захід, що має сприяти запобіганню можливості заволодіння терористами ЗМЗ, засобами її доставки і відповідними матеріалами. Вона спрямована на реалізацію на регіональному рівні резолюцій Ради Безпеки ООН з питань нерозповсюдження.

У першій половині 2004 р. Румунська Сторона запропонувала Україні приєднатися до згаданої ініціативи. Під час опрацювання пропозиції з причетними міністерствами і відомствами було визначено низку питань, які потребували додаткового з'ясування (коло учасників, відсутність дублювання з іншими, на той час уже досить численними, ініціативами у сфері зміцнення безпеки на Чорному морі, доцільність пов'язування ЧІБК з системами загального експортного контролю держав-учасниць тощо). З метою з'ясування зазначених питань і більш детального ознайомлення із змістом румунської ініціативи було ухвалене рішення про участь в її перших практичних заходах України як спостерігача.

В цей же період румунську ініціативу підтримали США. Розглядаючи її як один з механізмів регіональної підтримки глобальної Ініціативи з безпеки в галузі нерозповсюдження (ІБН), США навіть виступили спонсором в організації деяких практичних заходів щодо реалізації ЧІБК.

У червні 2005 р. за участю представників Болгарії, Грузії, Молдови і України (як спостерігача) у Бухаресті, в Регіональному центрі боротьби з транскордонною злочинністю відбулася перша фаза практичних навчань (умовна назва – STYX) щодо організації заходів протидії умовній групі терористів, яка має намір транспортувати через територію Румунії мобільну установку для вироблення ЗМЗ.

У другій половині 2005 р. Румунська Сторона ініціювала низку зустрічей, під час яких Українській Стороні було запропоновано приєднатися до ЧІБК як повноправному учасникові і направити до Румунії експертів з питань нерозповсюдження ЗМЗ з відповідних міністерств і відомств для участі в черговій фазі навчання. В рамках цих зустрічей у січні 2006 р. Румунській Стороні було доведено позицію Української Сторони щодо доцільності залучення до ініціативи також Росії і Туреччини. Враховуючи нашу зацікавленість у запропонованій діяльності, українські фахівці Держмитслужби та СБУ взяли участь у навчанні STYX, яке відбулося 30–31 січня 2006 р. в Румунії.

ОПЕРАЦІЯ „ЧОРНОМОРСЬКА ГАРМОНІЯ”

У березні 2004 р. Туреччина, з метою моніторингу в межах територіальних вод надводної обстановки та збору інформації щодо підозрілих суден, їх вантажів і маршрутів, започаткувала операцію „Чорноморська гармонія” (*Operation Black Sea Harmony*). До виконання її завдань залучалися сили та засоби ВМС, жандармерії, берегової охорони, прикордонної та інших служб Туреччини. Проте участі військових моряків у безпосередніх діях проти підозрілих суден (висадка на борт, огляд тощо) не передбачалося. Належало забезпечити підозрілим суднам супровід до порту призначення і там передати їх портовим службам і компетентним органам для здійснення необхідних процедур.

Турецька Сторона запросила інші причорноморські держави приєднатися до операції, що, на її переконання, значною мірою сприятиме розвитку співробітництва у сфері безпеки на Чорному морі, а також слугуватиме певною моделлю для аналогічної взаємодії у рамках БЛЕКСІФОР.

У червні – серпні 2005 р. відбулися три раунди турецько-російських консультацій на рівні експертів з низки технічних питань, пов'язаних з офіційно висловленим РФ наміром приєднатися до операції „Чорноморська гармонія”. Крім того, Туреччина продовжувала консультації з Болгарією та Румунією щодо їхньої участі в операції.

2 березня 2005 р. Турецька Сторона передала Україні офіційне запрошення взяти участь у заходах „Чорноморської гармонії”, а також проекти документа стосовно операції „Чорноморська гармонія” і Протоколу про співробітництво між ВМС двох країн у сфері обміну інформацією.

Протягом березня 2005 р. було проведено міжвідомче опрацювання питання участі нашої держави в операції „Чорноморська гармонія”. За його підсумками, 31 березня 2005 р., під час Других політичних консультацій на рівні заступників міністрів закордонних справ держав – учасниць БЛЕКСІФОР, Україна заявила про свою згоду взяти участь в операції, зазначивши, що її участь полягатиме у створенні контактного пункту в складі ВМС України для обміну інформацією про рух, порти призначення підозрілих суден та для орієнтування відповідних компетентних органів.

Протягом 2005 р. тривало опрацювання міністерствами і відомствами України переданих Турецькою Стороною документів, що мають регламентувати участь нашої держави у „Чорноморській гармонії”. Було вироблено пропозиції щодо внесення поправок до запропонованих Туреччиною установчих документів. 30 листопада 2005 р. згадані пропозиції були передані Турецькій Стороні, яка, у свою чергу, підтвердила зацікавленість в участі України в зазначеній операції та висловила готовність продовжити відповідні переговори, які наразі й тривають у двосторонньому форматі.

* * *

Крім суто субрегіональних заходів, у форматі співробітництва причорноморських держав на Чорному морі відбуваються й інші заходи, зокрема у рамках двостороннього військового співробітництва.

СПІЛЬНІ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКІ НАВЧАННЯ

Традиційними для України стали щорічні військово-морські навчання „Сі Бріз”, які проводяться разом з ВМС США, спільне з НАТО навчання „Кооператив Марлін” та низка інших навчань. Під час таких заходів відпрацьовуються завдання військово-морських сил у миротворчих операціях, щодо пошуку та порятунку на морі, підвищення взаємосумісності ВМС різних держав.

ЧОРНОМОРСЬКИЙ ПРИКОРДОННИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТА КООРДИНАЦІЙНИЙ ЦЕНТР

Центр у м. Бургас був заснований Болгарією у 2003 р. Основними його завданнями є налагодження взаємодії між службами охорони морських кордонів прибережних держав у питаннях обміну інформацією про рух підозрілих суден, торгівлю людьми і наркотиками, зброєю, радіоактивними, хімічними і бактеріологічними матеріалами. Лише за останні півтора року прибережні держави обмінялися більше ніж 400 повідомленнями про незаконні види діяльності у водах Чорного моря. Нині триває процес удосконалення нормативних документів, які мають регулювати діяльність центру.

ЧОРНОМОРСЬКИЙ ФОРУМ ДІАЛОГУ ТА ПАРТНЕРСТВА

Ініціатива щодо заснування Чорноморського форуму діалогу та партнерства була внесена Румунією наприкінці 2005 р. Після її оприлюднення Румунська Сторона провела низку двосторонніх консультацій з державами Чорноморського регіону, включаючи консультації з Україною на рівні заступників міністрів закордонних справ, які пройшли в Києві 28 січня 2006 р.

Як свідчить аналіз проекту Спільної декларації, від часу проведення україно-румунських консультацій концепція Форуму зазнала певних суттєвих змін. Зокрема, з її початкового варіанту вилучені питання співробітництва у сфері боротьби з тероризмом, взаємодії держав Чорноморського регіону в реагуванні на виклики безпеці, які мають прямий вплив на європейську та євроатлантичну безпеку.

Зазначене може свідчити про те, що за підсумками попередніх двосторонніх консультацій Румунська Сторона дійшла висновку про недоцільність включати безпекові питання до порядку денного Форуму, оскільки Розширений Чорноморський регіон (*Wider Black Sea Region – WBSR*) мають сформувати країни, у стосунках між якими є низка серйозних розбіжностей, включаючи територіальні спори, сепаратистські рухи, спірні питання делімітації та демаркації кордонів тощо.

У зв'язку з викладеним цілком імовірно, що, за відсутності взаємодії з питань безпеки, співробітництво країн, які Румунія пропонує розглядати як засновників Форуму, в інших галузях буде, щонайменше, неефективним. Підставою для такого висновку є і надто загальне формулювання майбутніх завдань Форуму – як, наприклад, „вироблення нових ідей, спрямування і мобілізація державних і недержавних, регіональних і міжнародних зусиль і ресурсів у реалізації спільних завдань”.

Відсутність конкретики в цілях і завданнях Форуму на даному етапі не дає можливості належним чином оцінити його практичну цінність. Тому ідея заснування Форуму, підготовка відповідних документів, які мають регламентувати

його роботу, вимагають подальшого обговорення та проведення ґрунтовних багатосторонніх консультацій потенційних держав-учасниць.

* * *

Таким чином, можна сміливо констатувати, що навряд чи існує у світі ще якийсь субрегіон, де функціонувала б настільки розгалужена система угод і домовленостей у сфері воєнної безпеки та зміцнення довіри. На наше переконання, набутий чорноморськими країнами досвід може, і навіть має, стати прикладом для інших регіонів світу щодо відповідних видів діяльності та взаємодії міжнародного співтовариства.

З огляду на це, перед чорноморськими державами стоїть завдання створити у військово-морській сфері чітку систему спільних узгоджених заходів, а для цього слід і далі розвивати співпрацю в цьому напрямі, підвищуючи її ефективність шляхом забезпечення необхідного рівня координації, взаємодоповнення, комплексності окремих елементів.

*Анатолій Носовський,
д-р техн. наук, проф.,*

Державний науково-технічний центр ядерної та радіаційної безпеки

ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Результати соціологічного дослідження громадської думки щодо стану й розвитку ядерної енергетики в Україні, проведеного в 2005 р. Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова,¹ показують, що ставлення суспільства до ядерної енергетики залишає бажати кращого. Незважаючи на те, що близько 30 % респондентів вважають ядерну енергетику основним джерелом електричної енергії в Україні в майбутньому, все-таки понад 50 % опитаних негативно ставляться до будівництва нових енергоблоків АЕС на території України, а на думку 40 %, українські АЕС є небезпечними в екологічному плані. Найголовніше, що більш ніж 80 % населення практично не мають ніякої інформації щодо перспектив і планів розвитку атомної енергетики.

У більшості випадків негативне ставлення до ядерної енергетики пов'язується з низьким рівнем безпеки наявних ядерних технологій, можливістю виходу радіоактивних речовин у навколишнє середовище й перебільшеними побоюваннями щодо впливу радіації на організм людини. Як показує практика, населення має надто обмежене уявлення про дію радіації на організм, вважаючи її насамперед джерелом серйозної небезпеки. У США зібрано статистичні дані про зв'язок смертельних випадків зі шкідливими чинниками. Відповідно до цих даних перше місце за смертністю посідає паління – 75 людей зі 100 тисяч гине щороку. Далі в цій трагічній шкалі – уживання алкоголю, їзда на автомобілі, електрика, плавання, пожежі, користування авіаційним транспортом, і тільки на 20-му місці

¹ *В. Сатрикін*. Влада і суспільство: налагодження співробітництва для безпечного розвитку ядерної енергетики. – Національна безпека і оборона. – 2005. – №6 (66). – С. 37–48.

перебуває ядерна енергетика. Однак зі статистикою не узгоджуються результати опитування громадської думки в США: люди на перше місце за небезпекою ставлять ядерну енергетику. Аналіз опитувальних матеріалів свідчить про хибне уявлення населення про небезпеку радіаційного впливу. Це пов'язано передусім із недостатньою просвітницькою діяльністю й навмисним нагнітанням уявної небезпеки радіаційних впливів, підтримуваним засобами масової інформації в усьому світі.

Щоб розвіяти сумніви громадськості, необхідно надавати достатню і достовірну інформацію про всі технологічні, наукові, екологічні, економічні, політичні, правові, психологічні проблеми, які супроводжують ядерну енергетику. Необхідно довести до відома широкої громадськості думки фахівців, що працюють в галузі використання ядерної енергії, вчених, інженерів, медичних працівників, юристів, політиків. Необхідно знати й розуміти не тільки позитивні аспекти використання ядерної енергії, її внесок у загальне виробництво електричної енергії, екологічні переваги, але й усі її недоліки, ступінь ризику, проблеми захоронення радіоактивних відходів і відпрацьованого ядерного палива. Фахівці, які відповідають за роботу з населенням та засобами масової інформації, всі, хто формує громадську думку, повинні сконцентрувати свою діяльність таким чином, щоб на підставі ретельного аналізу принесеної користі та завданої шкоди переконливо довести, що ядерна галузь енергетики, у порівнянні з іншими, є більш безпечною і прогресивнішою. Метою цієї статті є спроба привернути увагу фахівців ядерної галузі саме до тих невирішених проблем, котрі є ключовими у формуванні ставлення громадськості до ядерної енергетики, і котрі потребують найшвидшого вирішення.

Програми розвитку ядерної енергетики можуть успішно здійснюватися тільки за підтримки громадськості. Необхідно, щоб громадськість брала участь в ухваленні рішень щодо будівництва АЕС, могла контролювати процеси експлуатації та зняття з експлуатації ядерних об'єктів, була впевнена, що ядерні

технологічні процеси перебувають під надійним контролем, а для цього інформування громадськості має бути систематичним, вичерпним і зрозумілим.

Необхідно довести до відома громадськості, що ядерна енергетична галузь отримала значні уроки з аварій, що мали місце на атомних станціях. Так, після аварії на Чорнобильській АЕС на всіх діючих енергоблоках були здійснені технічні заходи, які суттєво підвищили рівень їх безпеки. Посилено вимоги до експлуатаційного персоналу, проведене додаткове навчання операторів, стали більш жорсткими вимоги регламентів експлуатації АЕС. З метою приведення рівня безпеки діючих енергоблоків АЕС до сучасних вимог світових стандартів були розроблені проекти реконструкції. Енергоблоки були оснащені вдосконаленими системами безпеки, діагностичними системами контролю стану металу, трубопроводів і устаткування, оперативними системами діагностики й системами підтримки операторів, що дозволяють передбачати можливі аварійні ситуації й вчасно вживати заходів щодо їх запобігання.

Однак, до цього часу існують незакриті проблеми, які спричиняють негативне ставлення громадськості до розвитку ядерної енергетики. Основною такою проблемою є не вирішені питання остаточного захоронення радіоактивних відходів і відпрацьованого ядерного палива. Принципова можливість розв'язати ці проблеми не викликає сумніву, однак практичні технічні рішення гальмуються через брак фінансових вкладень і можливостей переконливо довести надійність тривалого захоронення відходів. Тому усвідомлення необхідності та прийнятності ядерної енергетики відбудеться лише після усунення проблем кінцевої стадії ядерно-паливного циклу, пов'язаних із вибором та обґрунтуванням технології поводження з радіоактивними відходами та остаточного їх захоронення.

Другим, не менш важливим, аспектом несприятливого ставлення громадськості до ядерної енергетики є нездатність її керівників і фахівців протягом тривалого часу остаточно вирішити проблеми, породжені аварією на Чорнобильській АЕС. Особливо це стосується перетворення об'єкта „Укриття” в екологічно безпечну систему. Впродовж 20 років атомна галузь так і не змогла

довести населенню свою спроможність подолати наслідки аварії в Чорнобилі, незважаючи на значні фінансові вкладення як з державного бюджету України, так і з боку міжнародного співтовариства. Тільки об'єднавши зусилля країн, що володіють ядерними технологіями, можна й потрібно розв'язати проблему „Укриття” і Чорнобильської АЕС. Це необхідно зробити в якомога короткий термін, перейшовши нарешті від політичних заяв до конкретних наукових, технічних та інженерних рішень щодо запобігання аваріям на АЕС і ліквідації їх наслідків, якщо вони все-таки сталися. На жаль, на сьогодні роботи на майданчику Чорнобильської АЕС посуваються досить повільно, а деякі взагалі припинені, а отже, потрібні невідкладні рішучі дії для реалізації намічених програм. До того ж громадськості не зовсім зрозуміло, яким чином держава, що протягом багатьох років просить у міжнародного співтовариства фінансової допомоги на ліквідацію наслідків Чорнобильської аварії, водночас уводить в експлуатацію нові енергоблоки АЕС і заявляє про свої наміри в найближчому майбутньому побудувати ще з десяток.

Важливим аспектом стурбованості суспільства й виникнення багатьох питань є заяви урядовців про будівництво нових ядерних енергоблоків на території України. Ці заяви мають переважно декларативний характер, оскільки не аргументовані, не мають необхідного ступеня опрацювання й виголошуються на догоду амбіціям певних політичних угруповань. На жаль, ядерна енергетична галузь України до цього часу практично не веде ніякої роботи з обґрунтування потреби України в нових АЕС, вибору майданчиків для їх будівництва та типів реакторних установок. Україна не бере участі в міжнародній кооперації зі створення реакторів нового покоління, не провадяться відповідні наукові дослідження, відсутнє фінансування цих напрямів. Якщо є намір будувати АЕС з реакторними установками проектів 70-х років минулого сторіччя, то громадськість навряд чи підтримає таке рішення.

Однією з основних причин недостатнього визнання громадськістю ядерної енергетики як надійного, дешевого й екологічно безпечного джерела енергії є

глибоко вкорінений страх перед радіоактивним випромінюванням – радіофобія. Мова йде про надмірний, подеколи гострий, частіше хронічний характер побоювань людини за своє здоров'я, що є наслідком незнання й некоректного подання інформації про вплив малих доз іонізуючого випромінювання.

До сорокових років минулого сторіччя помірні дози іонізуючого випромінювання вважалися корисними для здоров'я. Типовими курйозами того часу були просочені радієм ковдри, еманатори для готування радіоактивної питної води, а також запатентований у 1931 р. в Берліні шоколад, у який додавали радій, щоб, мовляв, населення не витрачалося на дорогі поїздки на лікування до радонових мінеральних джерел. Церква активно використовувала в релігійних цілях властивості деяких вододжерел – рани, змочені водою з них, гоїлися набагато швидше. Ці водойми взимку не замерзали, в них завжди зберігалася свіжа рослинність. Священнослужителі пояснювали це божественною силою води, але все було значно простіше – джерела мали природну підвищену радіоактивність. Люди століттями вживали цю воду, вважаючи її найкращою питною водою із цілющими властивостями.

Після застосування ядерної зброї проти Японії й підвищення природного радіоактивного фону внаслідок наземних ядерних випробувань зросло побоювання віддалених генетичних наслідків, яке було спростоване на підставі даних ретельного медичного спостереження трьох поколінь жителів Хіросіми і Нагасакі, що пережили ядерне бомбардування, фахівців-атомників, рентгенологів, а також населення, що постраждало від аварії на Чорнобильській АЕС. Збільшення частоти каліцтв та інших уроджених відхилень у населення, що проживає в регіонах з дуже високими рівнями природної радіоактивності, також не було виявлено.

Відомо, що природний радіаційний фон існував і до появи людини на Землі. Людина як біологічний вид також сформувалася в умовах природного радіаційного фону й завжди зазнавала опромінення від природних джерел іонізуючого випромінювання. Значні природні рівні радіації зафіксовані у Бразилії,

Китаї, Ірані, Індії та в деяких інших країнах. Наприклад, в Індії населення протягом багатьох поколінь за рахунок природного радіаційного фону отримує дозу, що більш ніж у 20 разів перевищує дозу, отриману населенням на забруднених після аварії на Чорнобильській АЕС територіях України, Росії і Білорусії, звідки це населення було відселене. Причому в Індії не було виявлено ніяких шкідливих наслідків цього опромінення, як і в інших районах із підвищеним природним радіаційним фоном. Мало того, у жителів цих районів спостерігається більша тривалість життя і менша частота ракових захворювань, ніж у населення країни в цілому.

Рівень наукових знань і сама природа пропонують використовувати умовний імовірний поріг між допустимими та недопустимими дозами опромінення. Значення природного радіаційного фону мають широкий діапазон у межах від 0,001 до 1,0 Зв на рік. В умовах такого фону життя виникло і до цього часу триває його еволюція. Радіаційний фон необхідний усьому живому так само, як повітря й вода. До природного фону адаптувалися всі види живих організмів, у тому числі й людина, виробивши в собі біологічні механізми захисту від шкідливої дії іонізуючого випромінювання. Ці механізми відновлюють спричинювані випромінюванням порушення в клітинах і органах. Причому при потужності дози випромінювання менше ніж 0,001 Зв/рік спостерігається пригнічення життєдіяльності організмів, а при потужності понад 1,0 Зв/рік з'являються шкідливі ефекти. Отже, природний радіаційний фон – це невіддільний складник екологічної системи, середовища існування людини. Тому боротьба, що ведеться в останні роки з природним радіаційним фоном, зокрема з радоном, суперечить здоровому глузду і є типовим проявом радіофобії. Крім шкоди й величезних матеріальних і фінансових витрат, ця боротьба нічого не принесе.

Однак невиправданий страх суспільства перед радіацією став підґрунтям для виникнення численних екологічних рухів із непримиреними антиядерними настроями, з яких згодом утворилися політичні партії. Ці політичні партії,

перебільшуючи радіологічні наслідки Чорнобильської аварії, підвищували й без того немалий градус радіофобії, що поширилася в суспільстві.

Основне завдання фахівців – аргументовано роз'яснити людям, чим є доза опромінення у її співвідношенні з реальними ризиками. Дозу в 1 мЗв людина отримує при проведенні одного рентгенологічного дослідження легень. А під час повного рентгенологічного обстеження шлунково-кишкового тракту людина отримує дозу від 350 до 450 мЗв. Ця доза порівнянна з рівнем довічної дози, запропонованої вітчизняними вченими ще в 1986 р., перевищення якої спричиняло відселення людей з територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Але коли цей довічний рівень у 350 мЗв було доведено до відома населення без будь-яких фахових коментарів, хвиля громадського обурення змусила зняти з обговорення реальну й науково обґрунтовану концепцію радіаційного захисту. Цілком зрозуміло, що людям спочатку потрібно дати мінімальні радіологічні знання, а потім уже втягувати їх у дискусії. Широким верствам населення мають бути доступні прості й зрозумілі порівняльні приклади та конкретні факти з повсякденного життя. У згаданому випадку з оприлюдненням концепції про довічний рівень у 350 мЗв потрібно було роз'яснити, що доза, яку отримає конкретна людина за 70 років, є такою ж, як і при рентгенографічному обстеженні/ Але навіть при цьому проявляються зовсім інші механізми впливу на організм: можна прийняти 350 таблеток аспірину за один раз або за 70 років. У першому випадку людина загине, а в другому – з нею нічого не станеться.

Спроби перейти вулицю поза пішохідним перехрестям або автомобільна подорож з Києва до Ялти становлять більший ризик, ніж аварія на АЕС. Важливо, щоб суспільство розуміло, що рівні ризику виникнення будь-яких захворювань, пов'язаних із аварією на АЕС, надзвичайно малі, а отже, й причин для особливого занепокоєння немає. За найпесимістичнішими оцінками, кожна тераватт-година електроенергії, вироблена на АЕС за 100 000 років, може спричинити 0,65 випадку смертельного раку. Для порівняння: число смертей, пов'язаних із

виробленням такої ж кількості електроенергії у процесі спалювання нафти становитиме 93, вугілля – 230.

Незважаючи на радіофобію, поширену в суспільстві, фізіотерапевтичні процедури із застосуванням радіаційного випромінювання, наприклад, при лікуванні захворювань суглобів, а також лікування радоном хвороби Бехтерева, користуються незмінною популярністю. Щорічно тільки в радонових лікарнях Німеччини, Австрії та Чехії проходять курс лікування близько 75 000 пацієнтів. Успіх тривалого лікування радіоактивністю, на відміну від короткострокового прийому знеболювальних медикаментів, що мають серйозні побічні наслідки, такі як шлункові й кишкові кровотечі, був неодноразово доведений.

У радонових джерелах Вінницької області отримували й отримують санаторно-курортне лікування тисячі людей як до, так і після Чорнобильської аварії. При цьому вони розуміють, що радон – радіоактивний газ, а природний радіаційний фон на курорті перевищує середній по Україні в 10–80 разів залежно від близькості до поверхні радіоактивних джерел. Причому тривалість життя у місцевих жителів більша, ніж в інших регіонах України.

Фахівцям незайве замислитися про поширення епідемії радіофобії. Важливою передумовою її подолання є ініціативи деяких фахівців із високою науковою репутацією, на відміну від численних псевдоекспертів-політиків, які набули свого „професійного” іміджу і зробили політичну кар’єру завдяки нагнітання радіофобії серед населення. Такі ініціативи започатковано в багатьох країнах, де активно діють міжнародні ради, наукові товариства, дослідницькі центри, що об’єднують учених і фахівців, які провадять спільні дослідження, збирають і аналізують наукові дані, вибудовуючи порівняльну шкалу „витрати – користь” для вироблення нових підходів щодо нормування доз опромінення та забезпечення радіаційного захисту населення. Поряд із лабораторними дослідженнями вони провадять і польові – в регіонах із високою природною радіоактивністю. Ці наукові об’єднання дедалі частіше протиставляють свої

погляди усталеним упродовж років догмам. Учені-радіобіологи займають активну позицію в боротьбі з радіофобією і пропонують такі заходи:

- просвітницька робота серед населення та працівників засобів масової інформації щодо фактичного впливу малих доз випромінювання;
- забезпечення відповідності норм опромінення від штучних джерел випромінювання сучасному рівню наукових досягнень.

Очевидно, що країни, які визнають і активно розвивають ядерну енергетику, повинні докладати зусиль для просвітницької роботи серед громадськості з метою переконати останню ухвалити довгострокові програми розвитку ядерної енергетики. Причому ця діяльність має базуватися не на емоціях, а на безсумнівних фактах, реальних цифрах і обґрунтованих наукових методах досліджень. На жаль, на сьогодні ядерна енергетична галузь України із цим завданням не справляється. Ті незначні заходи, які стосуються роботи з громадськістю, викликають у найкращому разі посмішку, а в більшості – здивування і неприйняття. Можливими шляхами вирішення нагальних завдань може стати активізація діяльності Українського ядерного товариства, залучення наукових організацій Національної академії наук, створення громадських фондів, які підтримуватимуть дослідницькі програми, публікації та просвітницькі заходи.

Даючи суспільству наочну картину процесу підвищення рівня безпеки АЕС, порівнюючи його з безпечністю альтернативних джерел електроенергії, демонструючи вдосконалення роботи існуючих реакторів в усьому світі, можна значно зміцнити позиції для подальшого розвитку ядерної енергетики в Україні.

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Можна передбачати, що однією з вирішальних умов вступу України до НАТО буде спроможність нашої держави ефективно протидіяти тероризму на національному рівні та її активна участь у заходах Євроатлантичного альянсу в цій сфері. Сьогодні антитерористична політика України формується таким чином, щоб стати вагомим складником загальноєвропейської та світової системи протистояння тероризму.

Згідно з Європейською стратегією безпеки, ухваленою в грудні 2003 р. в Брюсселі на саміті ЄС, перші місця в переліку ключових загроз для Європи посідають тероризм і розповсюдження зброї масового знищення. У цьому документі прописано кожен із загроз, визначено їхню специфіку в контексті ЄС, а також окреслено взаємозв'язки між загрозами. Стосовно тероризму підкреслено, що він однаковою мірою загрожує і життю людей, і принципам європейського демократичного устрою.

Положення цього документа, його вплив на формування і реалізацію політики європейських держав у сфері протидії тероризму мали наслідками зміни у національних законодавствах країн Євросоюзу. Після терактів 7 липня 2005 року у Великій Британії, вважають експерти, антитерористичні заходи в європейських країнах характеризуються більшою жорсткістю, що знайшло своє відображення у законодавчих актах на національному рівні.

На думку фахівців, особливо небезпечними можуть бути випадки одночасного прояву кількох загроз, які значно посилюють одна одну. Наприклад, якщо зброя масового знищення потрапить до терористів – це найзагрозливіший сценарій. До того ж кожна з окремих загроз здатна стимулювати появу інших:

регіональні конфлікти призводять до екстремізму й тероризму, які у свою чергу спричиняють занепад державного устрою, що створює сприятливі умови для функціонування організованої злочинності.

Чи перебуває Україна у світовому мейнстрімі протидії тероризму? З огляду на те, що сьогодні наша держава є учасницею дванадцяти основних антитерористичних міжнародних конвенцій, відповідь: так.

Нині вирішується питання про підписання Україною Конвенції Ради Європи із запобігання тероризму, нещодавно ратифіковано Міжнародну конвенцію ООН про боротьбу з актами ядерного тероризму (березень 2006 року). В липні 2005 р. Україна підписала текст Поправок до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу, які ґрунтуються на рекомендаціях МАГАТЕ «Фізичний захист ядерного матеріалу і ядерних установок» (INFCIRC/225/Rev. 4, *corrected*). Протягом поточного року планується ратифікації Поправок Верховною Радою України.

Враховуючи принципову важливість неухильного виконання міжнародних зобов'язань, а відтак і законодавчого визначення завдань, форм і методології протидії різноманітним формам тероризму, в Україні в різні роки було ухвалено низку законодавчих актів.

До найважливіших з них можна віднести такі закони України: «Про основи національної безпеки України», «Про боротьбу з тероризмом», «Про Службу безпеки України», «Про розвідувальні органи України», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання».

Ухваленням Закону України «Про боротьбу з тероризмом» було закладено підвалини системи нормативно-правового регулювання боротьби з тероризмом у вигляді міжгалузевого правового комплексу, що об'єднує окремі галузі, підгалузі права, які в сукупності регулюють суспільні відносини у сфері протидії загрозам тероризму у всіх його проявах.

Зазначена система має низку суттєвих недоліків, зумовлених, зокрема, складністю будь-якого міжгалузевого правового комплексу як утворення.

Аналіз чинного антитерористичного і ядерного законодавства України свідчить про їх фрагментарний характер і розрізненість правових норм за окремими напрямками регулювання.

Насамперед неузгодженість характерна для поняттєво-категоріального апарату.

Вислів «Про терміни не сперечаються, про терміни домовляються» справедливий лише в другій своїй частині: про терміни необхідно і сперечатися, і домовлятися. Логічне й чітке використання термінології є важливим елементом побудови теоретичних засад будь-якого процесу, без чого неможливо оцінити його якість, здійснити будь-які коригувальні чи запобіжні дії тощо.

Як показує законодавча практика країн – членів ЄС і НАТО, *тероризм* і *терористичний акт* – поняття нерівнозначні. Тероризм як соціальне явище – це сукупність злочинів, які вчинюються з метою залякування населення або певної групи осіб шляхом учинення або погрози вчинення насильницьких дій. Сукупність таких діянь і є злочинами терористичної спрямованості (характеру).

Але в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» поняття *тероризм* несе інше змістове навантаження і визначається як *суспільно небезпечна діяльність*.

Крім того, поняття *злочини терористичної спрямованості* взагалі не визначене чинним законодавством України.

Водночас у текстах нормативних актів, наприклад у Законі України «Про боротьбу з тероризмом», вживаються терміни *злочини терористичного характеру* та *злочини терористичної спрямованості*, а в Законі України «Про основи національної безпеки України» – *злочини з терористичною метою*.

Очевидно, що є необхідність чітко визначити ці поняття у статті 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом».

Терористи мають на меті дестабілізацію суспільства шляхом зазіхання насамперед на політичні, конституційні, економічні основи держави; вплив на міжнародні організації і загалом на міжнародні відносини. За своєю суттю терористичні акти спрямовані на підрив самих основ національної безпеки.

Зазначені характеристики становлять сутність загальнодержавної небезпеки тероризму, тому саме вони мають лягти в основу поняття *об'єкт терористичного акту* і зумовити визначення терміна *терористичний акт*.

З огляду на викладене постає питання про доцільність визначення терористичного акту (ст. 258 Кримінального кодексу (КК) України) як злочину проти громадської безпеки і розміщення відповідної статті в розділі IX Особливої частини КК України. Було б логічно статтю «Терористичний акт» розмістити в розділі I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України». До того ж саме в цьому розділі дано визначення складу злочинів для випадку диверсії (ст. 112).

Значно складніша ситуація утворилася стосовно терміна *акт ядерного тероризму*, який визначено в Законі України «Про фізичний захист ядерних установок, ядерного матеріалу, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання» таким чином:

акт ядерного тероризму – будь-які навмисні дії окремої особи або групи осіб щодо ядерної установки, ядерного матеріалу, інших джерел іонізуючого випромінювання при їх використанні, зберіганні або транспортуванні та радіоактивних відходів при поводженні з ними, які прямо чи опосередковано можуть створити загрозу для здоров'я та безпеки персоналу, населення та довкілля внаслідок негативного впливу іонізуючого випромінювання або викиду радіоактивних речовин.

Визначення цього терміна, з одного боку, зовсім не відповідає визначенню терміна *терористичний акт*, а з іншого – майже повністю (у частині, що стосується ядерного матеріалу і ядерних установок) збігається з визначенням терміна *диверсія* в документі МАГАТЕ «Фізичний захист ядерного матеріалу і ядерних установок» (INFCIRC/225/Rev. 4. (corrected), п. 2.12.):

Диверсія²: любое преднамеренное действие в отношении ядерной установки или ядерного материала при их использовании, хранении или транспортировке, которое может прямо или косвенно создать угрозу для здоровья и безопасности персонала, населения и окружающей среды в результате воздействия радиации или выброса радиоактивных веществ.

Зрозуміло, що терористичний акт і диверсія не одне й те саме, вони мають різну мету, і відповідальність за їх учинення кваліфікується за різними статтями Кримінального кодексу України.

Загроза ядерного тероризму, на думку фахівців, далеко не міф, протидія їй потребує створення відповідної нормативно-правової бази. При цьому слід зважати на специфіку даної сфери регулювання, зокрема необхідність урахувати правові норми таких різних галузей права, як, наприклад, ядерного та антитерористичного законодавства, тощо. Ігнорування цієї специфіки створює суттєві перешкоди на шляху формування цілісної загальнодержавної системи нормативно-правового забезпечення боротьби з тероризмом у всіх його проявах.

Для вирішення цієї проблеми насамперед необхідно переглянути закони, які утворюють основу нормативно-правового забезпечення протидії загрозі тероризму – зокрема ядерного законодавства, – з метою їх удосконалення і узгодження. Для цього слід підготувати програму розробки нових і перегляду наявних законів, яка має містити перелік відповідних проектів нормативно-правових документів. Програма і перелік мають бути погоджені з центральними органами виконавчої влади, які здійснюють правоохоронну діяльність, і відомствами, компетентними у сфері використання ядерної енергії. Необхідно також розробити план реалізації цієї програми, який має бути підкріплений джерелами фінансування, з обов'язковим встановленням дієвого контролю за його виконанням з боку Кабінету Міністрів України або РНБОУ. Тільки таким

² Визначення терміна цитується за версією зазначеного документа російською мовою, яка є однією з офіційних мов МАГАТЕ (*прим. ред.*).

чином можна створити ефективний механізм забезпечення системного підходу до формування нормативно-правової бази протидії загрозам ядерного тероризму.

Отже, очевидно, що починати роботу з удосконалення нормативно-правової бази в цій сфері було б доцільно з розробки поняттєво-категоріального апарату, який би повністю виключав неоднозначність і суперечливість визначення термінів, а тим більше «побутове» їх тлумачення. Цих міркувань, як здається, цілком достатньо, щоб привернути увагу фахівців до розбіжностей і різночитань, наявних у термінології відповідної галузі права.

ДРУГА НАРАДА СТОРІН ОБ'ЄДНАНОЇ КОНВЕНЦІЇ ВІДЗНАЧИЛА ПРОГРЕС У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДПРАЦЬОВАНИМ ЯДЕРНИМ ПАЛИВОМ ТА РАДІОАКТИВНИМИ ВІДХОДАМИ

Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами (далі – Об'єднана конвенція) була прийнята 5 вересня 1997 р. Дипломатичною конференцією, скликаною Міжнародним агентством з атомної енергії, і відкрита для підписання 29 вересня 1997 р. у Відні, в перший день роботи 41-ої сесії Генеральної конференції МАГАТЕ. Сьогодні учасниками цієї конвенції, яка набрала чинності 18 червня 2001 р., є майже всі країни, що мають на своїй території атомні електростанції. Україна ратифікувала Об'єднану конвенцію відповідним Законом від 20 квітня 2000 р.

Цілі Об'єднаної конвенції: досягти та підтримувати високий рівень безпеки поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами у світі шляхом зміцнення національних заходів та міжнародного співробітництва; забезпечити на всіх стадіях поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами наявність ефективних засобів захисту від потенційної небезпеки з тим, щоб захистити окремих осіб, суспільство в цілому та навколишнє природне середовище від шкідливого впливу іонізуючих випромінювань сьогодні та в майбутньому таким чином, щоб потреби та сподівання нинішнього покоління задовольнялися без шкоди для можливості прийдешніх поколінь реалізувати свої потреби та сподівання; запобігати аваріям з радіологічними наслідками та пом'якшувати їхні наслідки в разі, якщо вони стануться на будь-якій стадії поводження з відпрацьованим паливом або радіоактивними відходами.

Для досягнення поставлених цілей визначено механізм розгляду національних доповідей про вжиті стороною заходи щодо виконання нею

зобов'язань за Конвенцією. Згідно з ним сторона завчасно надає всім іншим сторонам для ознайомлення свою національну доповідь. В ній мають бути висвітлені: політика щодо поводження з відпрацьованим паливом; практика поводження з відпрацьованим паливом; політика щодо поводження з радіоактивними відходами; практика поводження з радіоактивними відходами; критерії, що застосовуються для визначення та класифікації радіоактивних відходів. Сторона може просити роз'яснення стосовно національних доповідей інших сторін шляхом запитань і відповідей у письмовій формі. Національну доповідь представляють та обговорюють на відповідній нараді, в ході якої відбуваються засідання груп та пленарні засідання.

Перша нарада з розгляду національних доповідей відповідно до статті 30 Об'єднаної конвенції відбулася в Штаб-квартирі МАГАТЕ (м. Відень, Австрія) в листопаді 2003 р. В ній узяли участь делегації тридцяти трьох держав.

Друга нарада сторін з розгляду виконання зобов'язань, що впливають з Об'єднаної конвенції, була проведена 15–24 травня 2006 р. у штаб-квартирі МАГАТЕ, Генеральний директор якого є депозитарієм Об'єднаної конвенції, а функції секретаріату виконує відповідний підрозділ Агентства. У роботі цієї наради взяла участь офіційна делегація України, склад якої затвердив Кабінет Міністрів України. Крім України, її учасниками були: Австралія, Австрія, Аргентина, Білорусь, Бельгія, Болгарія, Бразилія, Великобританія, Греція, Данія, Євратом, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Республіка Корея, Латвія, Литва, Люксембург, Марокко, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Російська Федерація, Румунія, Словаччина, Словенія, США, Угорщина, Україна, Уругвай, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Швейцарія, Швеція, Японія. З них уперше взяли участь вісім сторін: Бразилія, Євратом, Ісландія, Італія, Литва, РФ, Уругвай та Естонія.

Китай, поінформувавши голову наради про те, що він завершив 29 квітня 2006 р. внутрішні процедури ратифікації Об'єднаної конвенції, але ще не встиг здати на зберігання депозитарію ратифікаційні грамоти, звернувся до учасників

наради з проханням дозволити взяти в ній участь. На пленарному засіданні 15 травня сторони Об'єднаної конвенції задовольнили прохання Китаю. Агентство з ядерної енергії Організації економічного співробітництва та розвитку було запрошене на нараду як наглядч.

Головував на нараді Андре-Клод Лакост, Генеральний директор Генерального директорату з ядерної безпеки та радіаційного захисту (Франція), його заступниками були Патрисія Б'юбар (Міністерство енергетики США) та Юнг Су Ун (Корейський інститут ядерної безпеки). Керівний склад наради, згідно з процедурою, було обрано під час Організаційної наради сторін Об'єднаної конвенції, яка відбулася в листопаді 2005 р.

Відповідно до порядку денного, затвердженого на першому пленарному засіданні 15 травня, після відкриття наради та вирішення організаційних питань, з другої половини дня 15 травня до 19 травня робота проходила за групами країн, сформованих на Організаційній нараді сторін Об'єднаної конвенції. Підставою для визначення учасників груп слугувала інформація щодо кількості реакторів АЕС, які досягли критичності, в тому числі тих, що перебувають у процесі зняття з експлуатації, та повністю знятих з експлуатації відповідно до термінів, установлених Об'єднаною конвенцією. На цій основі та шляхом випадкової вибірки країн, де не експлуатують АЕС, було сформовано п'ять груп. Україна, разом з Австралією, Аргентиною, Болгарією, Євратомом, Латвією, Японією, Ісландією, ввійшла до третьої групи.

Кожна зі сторін Об'єднаної конвенції у своїй групі, згідно з графіком, презентувала національну доповідь, після чого відбувалося її обговорення. За підсумками обговорення репортер групи країн (посадова особа наради з розгляду, обрана для кожної групи країн на Організаційній нараді) представляв учасникам цих груп для затвердження на підставі консенсусу проект доповіді, в якій він відзначав основні заходи стосовно поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами, що їх було вжито у відповідній країні за час між двома нарадами, стан виконання рекомендацій Першої наради, висвітлював "добру

практику” та наголошував актуальні проблеми, на розв’язання яких країна має спрямовувати зусилля в наступні три роки.

Україна презентувала свою національну доповідь 16 травня. Серед основних змін, що відбулися в період між двома нарадами з розгляду, було відзначено позитив у вдосконаленні та доповненні законодавчої бази України у 2004–2005 рр., зокрема щодо створення та забезпечення функціонування фонду зняття з експлуатації ядерних енергоблоків (Закон України “Про впорядкування питань, пов’язаних із забезпеченням ядерної безпеки”), залучення громадськості у процес ухвалення рішень щодо розміщення, будівництва, експлуатації та зняття з експлуатації ядерних установок, об’єктів для поводження з радіоактивними відходами (відповідний Закон України прийнято восени 2005 року), схвалення Урядом України довгострокової стратегії розвитку ядерної енергетики в березні 2006 року (в рамках “Енергетичної стратегії України до 2030 та подальші роки”), інституціонального зміцнення державного органу регулювання ядерної та радіаційної безпеки шляхом зменшення розриву в рівні заробітної плати державних службовців Держатомрегулювання та працівників ядерної галузі. Було підкреслено, що поводження з радіоактивними відходами (РАВ), які утворюються при експлуатації АЕС та поза ядерним циклом, удосконалюється в Україні шляхом упровадження технологій їх мінімізації. Наближається до завершення будівництво сховищ для захоронення низько- та середньоактивних радіоактивних відходів комплексу “Вектор” (Чорнобильська зона). Загалом, слід зазначити, що дискусія з приводу національної доповіді України відбувалася у відвертій та доброзичливій атмосфері. В результаті було визнано, що Україна успішно й послідовно виконує свої зобов’язання, які випливають з Об’єднаної конвенції.

У підсумковому звіті Другої наради сторін Об’єднаної конвенції, з яким можна ознайомитися на сайті МАГАТЕ (www-ns.iaea.org/conventions/waste-jointconvention.htm), зазначено, що “попри значне розмаїття національних ситуацій, усі сторони Об’єднаної конвенції поділяють думку, що Друга нарада

засвідчила прогрес у підвищенні рівня безпеки поводження з ВЯП та РАВ. Більшість країн продемонстрували прихильність покращенню політики та практики, особливо в таких сферах:

- 1) національні стратегії поводження с ВЯП та РАВ;
- 2) взаємодія з зацікавленими сторонами, включаючи населення;
- 3) контроль за джерелами іонізуючого випромінювання, які вилучені з ужитку”.

Разом з тим у деяких сферах діяльності, зокрема щодо реалізації національної політики довготермінового поводження з ВЯП, захоронення високоактивних відходів, поводження з “історичними” РАВ, повернення “покинутих” джерел іонізуючого випромінювання, управління знаннями та розвитку кадрових ресурсів, у багатьох країнах-учасницях і далі існують певні проблеми.

Було зазначено, що чимало країн уже розробили або розробляють стратегії поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами, що ґрунтуються на всеохопній інвентаризації, включаючи ВЯП та РАВ, які утворюються або можуть утворюватися в процесі робіт зі зняття з експлуатації ядерних установок. Деякі країни досягли очевидного прогресу в реалізації чинних стратегічних планів. Більшість сторін значну увагу приділяють дедалі зростаючій необхідності радитися з громадськістю та шукати її підтримки в здійсненні своїх стратегічних планів поводження з РЯП і РАВ. Крім того, вони визначили стратегії фінансування заходів щодо безпечного поводження з відпрацьованим паливом та відходами. Деякі сторони повідомили про позитивні зрушення в процесі вибору майданчика для приповерхневих сховищ, хоча це питання є надзвичайно складним для вирішення. Так само залишається проблематичним питання геологічних сховищ: лише кілька країн повідомили про вибір майданчика для них. Учасники, які вважають за доцільне об'єднати зусилля та ресурси для спільного вирішення проблеми остаточного захоронення ВЯП і РАВ, порушували тему регіональних сховищ.

Було обговорено питання звільнення від регулюючого контролю радіоактивних відходів. На цей час міжнародного консенсусу щодо використання рівнів звільнення РАВ від контролю немає. Деякі сторони застосовують критерії звільнення РАВ від контролю на загальній або індивідуальній основі. Громадське схвалення та чітка концепція радіаційного захисту є ключовими елементами успіху використання рівнів звільнення від регулюючого контролю.

Більшість держав – учасниць Конвенції, що мають атомні електростанції, створили схеми фінансування робіт зі зняття з експлуатації ядерних установок.

У Підсумковому звіті Другої наради підкреслено, що під час розгляду національних доповідей сторони дотримувалися відвертого підходу, що дало змогу провести плідні дискусії навіть з найскладніших питань.

Наступну нараду в рамках Об'єднаної конвенції вирішено провести з 11 по 22 травня 2009 р. у Відні.

За матеріалами прес-релізу Держатомрегулювання від 26 травня 2006 р. та сайту МАГАТЕ www-ns.iaea.org/conventions/waste-jointconvention.htm підготувала О. Кошарна